

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(Ειδίκευση: ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

Η λειτουργία του τοπίου και της φύσης στο έργο του Κώστα Ακρίβου

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Του

Ιωάννη Δ. Κάργα

Πτυχιούχου του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου,
2018

A.M.:1013201804006

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ελένα Κουτριάνου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.
Συνεπιβλέποντες : Μαρίνα Γρηγοροπούλου, Επίκουρος Καθηγήτρια
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.
Παναγιώτα Καραβία, Επίκουρος Καθηγήτρια
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Καλαμάτα, Σεπτέμβριος 2020

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	2
Κεφάλαιο 1 Θεωρητικές προσεγγίσεις και έννοιες της ψυχολογίας για την σχέση του ανθρώπου με την φύση και τον τόπο	4
Ψυχολογία και περιβάλλον.....	4
Ψυχική υπερφόρτωση.....	6
Περιβαλλοντική πίεση.....	7
Ο χώρος και ο τόπος.....	8
Οι απόψεις του S. Freud για την εκδήλωση των ψυχικών γεγονότων στο έργο του: Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας.....	12
Κεφάλαιο 2 Η Φύση και το τοπίο στο λογοτεχνικό έργο του Κ. Ακρίβου	17
Η Φύση και το τοπίο στην νεοελληνική λογοτεχνία από το 1880 έως σήμερα	17
Η λειτουργία του τοπίου στο έργο του Ακρίβου	19
Βιογραφικά Κ. Ακρίβου	20
<i>Αλλάζει πουκάμισο το φίδι</i> : Μια ανάγνωση του μυθιστορήματος με βάση την περιβαλλοντική ψυχολογία.....	21
<i>Τελευταία νέα από την Ιθάκη</i> : Αξιοποίηση στοιχείων της θεωρίας του Noel Arnaud για την ανάγνωση του βιβλίου	35
<i>Ποιος θυμάται τον Αλφόνς</i> : Ανάλυση του βιβλίου με βάση τις θεωρίες της Ψυχικής υπερφόρτωσης (Psychic overload) και της περιβαλλοντικής πίεσης	37
<i>Κίτρινο ρώσικο κερί</i> : Οι θεωρίες του Juhani Pallasmaa και του M. Heidegger για την ερμηνευτική ανάλυση του έργου	45
<i>Γάλα Μαγνησίας</i> : Μια ανάγνωση του έργου υπό το πρίσμα της φρουϊδικής θεωρίας	50
Συμπεράσματα	58
Βασική βιβλιογραφία	61
Δευτερεύουσα Βιβλιογραφία.....	61
Ελληνόγλωσση	61
Ξενόγλωσση	62

Εισαγωγή

Στην ανά χείρας μελέτη ασχολούμαστε με την λειτουργία του τοπίου και της φύσης στο έργο του Κώστα Ακρίβου. Συγχρόνως θα υπάρξει προσέγγιση της σημασίας του τοπίου και της φύσης στην ζωή του ανθρώπου από ψυχαναλυτές, όπως είναι ο Sigmund Freud και από τους φιλοσόφους, όπως είναι ο Martin Heidegger.

Τα έργα του Ακρίβου που μελετούμε είναι τα κάτωθι: *Γάλα Μαγνησίας*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2018. *Αλλάζει πουκάμισο το φίδι*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2013. *Ποιος θυμάται τον Αλφόνς*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2010. *Κίτρινο ρώσικο κερί*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2014. *Τελευταία νέα από την Ιθάκη*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2016.

Ο Ακρίβος τοποθετεί τους ήρωες του σε διαφορετικό περιβάλλον κάθε φορά, οπότε εμφανίζει ενδιαφέρον για έναν μελετητή του έργου του να διαπιστώσει τον τρόπο με τον οποίο ο κεντρικός χαρακτήρας, αλλά και οι υπόλοιποι ήρωες του έργου αλληλεπιδρούν με το τοπίο. Έτσι, παρατηρούμε τους ήρωες να προσδιορίζονται, αλλά και να νοηματοδοτούν με τα συναισθήματά τους το τοπίο, στο οποίο κάθε φορά βρίσκονται. Είτε πρόκειται για μια ελληνική επαρχιακή πόλη είτε για πόλη εκτός της Ελλάδος, ακόμα και σε τόπους, οι οποίοι είναι απροσπέλαστοι για την πλειοψηφία των πολιτών, όπως είναι το Άγιο Όρος.

Η φύση και το τοπίο αποτελούν μια αφηρημένη συμβατική συνθήκη και βιώνονται αυθόρμητα ενέχοντας μια δεδομένη διάσταση, δεδομένου ότι θα συνεχίσουν να υφίστανται ακόμη και εάν έπαυαν να υπάρχουν τα υποκείμενα που τα κατοικούν εντός του συγκεκριμένου τοπίου. Η έννοια και η αντίληψη του τοπίου αφορούν μια υποκειμενική πραγματικότητα. Ο άνθρωπος καταβάλλει μια συνεχή προσπάθεια να ορίσει και να κατανοήσει το περιβάλλον, στο οποίο κατοικεί, αναλύοντας και περιγράφοντας την εμπειρία του χώρου. Αυτό σημαίνει ότι ο ίδιος αποκτά υπόσταση μέσα από τον περιβάλλοντα χώρο του και γι' αυτό τον λόγο επιχειρεί με ασυνείδητο τρόπο να ορίσει τον εαυτό του μέσα στον κόσμο. Έτσι, αναδύονται ερωτήματα, όπως γιατί ένας τόπος αποπνέει γαλήνη, προκαλεί συγκίνηση, ηρεμία ή αντίθετα φόβο, αποστροφή κ.λπ. Ο τόπος και ο άνθρωπος αποτελούν ένα σύστημα, που όταν μεταβάλλεται η μία παράμετρος, τότε επηρεάζεται και η άλλη, δηλαδή υπάρχει ανάμεσά τους μια αλληλοεπίδραση¹.

¹ Ι.-Στ. Μπογιατζοπούλου, *Ατοπία, μη-τόποι, η νέα κατοικία του σύγχρονου ανθρώπου*, ερευνητική εργασία, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά 2017, σ. 19.

Επομένως, στην ανά χείρας μελέτη, ασχολούμαστε και με τις απόψεις της επιστήμης της ψυχανάλυσης αναφορικά με την σχέση του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του, του πολιτισμού -κάνοντας ιδιαίτερη αναφορά στον Freud και την θεωρία του για την σχέση του ανθρώπου με τον πολιτισμό- και του τοπίου. Ο άνθρωπος είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με το τοπίο και την φύση και αναλόγως των εμπειριών του προσδίδει σε αυτά το αντίστοιχο νόημα και την ανάλογη σημασία. Και εν συνεχεία διαπιστώνουμε την επιρροή των ανωτέρω θεωριών στο έργο του Ακρίβου.

Κεφάλαιο 1 Θεωρητικές προσεγγίσεις και έννοιες της ψυχολογίας για την σχέση του ανθρώπου με την φύση και τον τόπο

Ψυχολογία και περιβάλλον

Τα τελευταία σαράντα χρόνια, δηλαδή κυρίως την δεκαετία του 1970 άρχισε να δημιουργείται ένας νέος επιστημονικός κλάδος, η περιβαλλοντική ψυχολογία. Αρχικά ξεκίνησαν κάποιες μελέτες, ιδίως, στην Βόρεια Αμερική, αλλά και σταδιακά σε χώρες της Ευρώπης, οι οποίες εξετάζαν κατά κύριο λόγο την σχέση της Αρχιτεκτονικής με την Ψυχολογία. Η ανάπτυξη, όμως, της Περιβαλλοντικής Ψυχολογίας συντελέστηκε την δεκαετία του 1980 στην Ευρώπη. Η επιστήμη αυτή αντλεί υλικό από την Ψυχολογία, την Κοινωνιολογία, την Ανθρωπολογία, την Αρχιτεκτονική και την Κοινωνική Βιολογία. Πρόκειται για ευρύ επιστημονικό πεδίο με πολλά θέματα για διερεύνηση και πολλούς τρόπους μελέτης αυτών. Η Ε. Συγκόλλιτου αναφέρει ότι: «ο όρος Περιβαλλοντική Ψυχολογία φαίνεται ότι χρησιμεύει σαν μια τεράστια ομπρέλα που περιλαμβάνει τον οποιοδήποτε ασχολείται με προβλήματα ανθρώπινης συμπεριφοράς και εμπειρίας που συνδέονται με διαστάσεις, περιγραφή ή ιδιότητες του περιβάλλοντος του ατόμου. Θα λέγαμε ότι η Περιβαλλοντική Ψυχολογία υιοθετεί έναν ανθρωπιστικό προβληματισμό, καθώς αναγνωρίζει το γεγονός ότι το άτομο, ερχόμενο σε επαφή με το περιβάλλον, επηρεάζεται όχι μόνο το χώρο στον οποίο ζει, αλλά κυρίως τα άτομα με τα οποία μοιράζεται αυτόν το χώρο²».

Η Περιβαλλοντική Ψυχολογία συνδέεται με τους παραδοσιακούς τομείς της ψυχολογίας, οι οποίοι επικεντρώνονται στην συσχέτιση των προσωπικών και των περιβαλλοντικών παραμέτρων, που προσδιορίζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Έτσι, η Περιβαλλοντική Ψυχολογία έχει τις απαρχές της σε τρεις θεωρητικές προσεγγίσεις: τον μιχεβιορισμού, την κοινωνική ψυχολογία και στις θεωρίες των G. Allport, S. Freud και K. Jung για την μελέτη της προσωπικότητας³.

Η Περιβαλλοντική Ψυχολογία έχει διττό σκοπό^ο από την μία, έχει ως αντικείμενο έρευνας την εξέταση του περιβάλλοντος ως παράγοντα εντός του οποίου καθίστανται κατανοητές η διάθεση και η συμπεριφορά του ανθρώπου. Από την άλλη, η Περιβαλλοντική Ψυχολογία πρεσβεύει ότι το περιβάλλον καθορίζει ποιες είναι οι

² Ε. Συγκόλλιτου, *Περιβαλλοντική Ψυχολογία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997, σ. 26.

³ Στο ίδιο, σ. 18.

αναμενόμενες συμπεριφορές και εάν υφίστανται δυσκολίες στην πραγμάτωσή τους. Επιπλέον, το περιβάλλον καθορίζει τα αποτελέσματα της συμπεριφοράς όπως οι κοινωνικοί κανόνες, η ηλικία και τα στάδια ανάπτυξης του ανθρώπου. Η Περιβαλλοντική Ψυχολογία συνδέεται, επίσης, με τις συνέπειες της μόλυνσης του φυσικού περιβάλλοντος στον άνθρωπο, δηλαδή κυρίως με οικολογικά ζητήματα. Η προσέγγιση αυτή δηλώνει ότι ανάμεσα στον άνθρωπο και το περιβάλλον υφίσταται αμφίδρομη σχέση, δεδομένου ότι η μια παράμετρος επιδρά στην άλλη. Ειδικότερα, θα λέγαμε ότι η περιβαλλοντική ψυχολογία εξετάζει τον ρόλο που διαδραματίζουν οι θεμελιώδεις ψυχολογικές λειτουργίες, όπως η αντίληψη, η νόηση, η ανάπτυξη της προσωπικότητας και η κοινωνική μάθηση στην σχέση του περιβάλλοντος με την ανθρώπινη συμπεριφορά⁴.

Η Συγκόλλιτου αναφέρει ότι: «βασική αρχή της Περιβαλλοντικής Ψυχολογίας είναι... η δυναμική αλληλεπίδραση ανάμεσα στον άνθρωπο και το περιβάλλον του. Η παραδοσιακή αντίληψη ενός σταθερού περιβάλλοντος, στο οποίο οι οργανισμοί οφείλουν να προσαρμοστούν ή να εξαφανιστούν, αντικαθίσταται από την οικολογική άποψη που δίνει έμφαση στο ρόλο του οργανισμού για τη δημιουργία του δικού του περιβάλλοντος⁵».

Το περιβάλλον διακρίνεται σε φυσικό και τεχνητό. Το φυσικό περιβάλλον αναφέρεται στους σχηματισμούς του εδάφους, στο κλίμα, την γεωλογία, τη χλωρίδα και την πανίδα, ενώ το τεχνητό περιβάλλον έχει δημιουργηθεί από τον άνθρωπο και συνυφαίνεται με το φυσικό περιβάλλον. Η ανθρώπινη συμπεριφορά προσδιορίζεται από τον τρόπο αντίληψης του περιβάλλοντος, καθώς ο άνθρωπος δέχεται τα μηνύματα των αισθήσεων, τα οποία τα μετατρέπει σε ατομική εμπειρία και γνώση. Οι θεωρίες του περιβαλλοντικού ντετερμινισμού⁶ υποστηρίζουν ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά συναρτάται, όχι μόνο με το περιβάλλον εντός του οποίου ζει, αλλά και με τις αναμνήσεις, που το άτομο έχει δημιουργήσει από προηγούμενες εμπειρίες της

⁴ Α. Γοσποδίνη, *Πολοδομία- Αστικός Σχεδιασμός*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος 1998, σ. 31.

⁵ Ε. Συγκόλλιτου, *ό.π.*, σσ. 23-24.

⁶ Η Περιβαλλοντική αιτιοκρατία ή περιβαλλοντικός ντετερμινισμός δέχεται ότι το φυσικό περιβάλλον αποτελεί ανάχωμα στην κοινωνική ανάπτυξη του ανθρώπου. Η θεωρία αυτήν αναπτύχθηκε στο τέλος του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αι. Πηγή: Wikipedia. https://el.wikipedia.org/wiki/Περιβαλλοντική_αιτιοκρατία 26/4/2020.

ζωής του και των συμβάντων που έχει αποκομίσει σε διαφορετικά περιβάλλοντα⁷. Η ανθρώπινη αντίληψη σχηματίζεται και με τις πέντε αισθήσεις. Ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον χώρο με συγκεκριμένο τρόπο, ο οποίος είναι ιδιαίτερος για τον καθένα και αποθηκεύεται στην μνήμη του. Κατά την διάρκεια αυτής της διαδικασίας, το εξωτερικό ερέθισμα μεταβάλλεται, δηλαδή η νοητή εικόνα που σχηματίζεται για την πρόσληψη ενός χώρου, τοπίου κ.λ.π. διαφέρει από την πραγματική εικόνα. Συντελείται υπό την επίδραση ορισμένων παραμέτρων, όπως είναι η παιδεία, η πολιτισμική ταυτότητα, η ψυχοσύνθεση και η διάθεση του ατόμου. Επομένως, η ανθρώπινη αντίληψη καθορίζεται από τις εμπειρίες που το άτομο φέρει, πράγμα που σημαίνει ότι η συμπεριφορά του εδράζεται σε αυτές τις εμπειρίες. Οι P. A. Bell, T. C. Greene, J. D. Fisher, και A. Baum αναφέρουν την άποψη του Brunswick (1944), ο οποίος επεσήμανε την σημασία του υποκειμενικού περιβάλλοντος στην δημιουργία της συμπεριφοράς αναφέροντας ότι «η γνωστική αναπαράσταση του αντικειμενικού περιβάλλοντος που δημιουργεί το κάθε άτομο, σχηματοποιείται με τον συνδυασμό πληροφοριακών ενδείξεων, οι οποίες διαφοροποιούνται από άνθρωπο σε άνθρωπο»⁸. Επομένως, η περιβαλλοντική αντίληψη είναι μια υποκειμενική άποψη, αν και υπάρχουν ορισμένες κοινές αντιδράσεις, αλλά και συναισθήματα που προκαλεί το περιβάλλον στον άνθρωπο, πράγμα που συνδέεται με το γεγονός ότι οι άνθρωποι ανήκουν σε ομάδες, δηλαδή αποτελούν συγκεκριμένες ηλικιακές ομάδες, κοινωνικές ομάδες, πολιτισμικές ομάδες, οικονομικές, το φύλο κ.λπ.⁹.

Ψυχική υπερφόρτωση

Ο St. Milgram (1970) είναι εκπρόσωπος της θεωρίας της ψυχικής υπερφόρτωσης (Psychic Overload) υποστηρίζει ότι το αστικό περιβάλλον εξαιτίας του ότι αποτελείται κατά βάση από πυκνοκατοικημένες περιοχές εντός των οποίων συντελούνται πολλές δραστηριότητες εμπεριέχει πολυάριθμα ερεθίσματα - οπτικά, ακουστικά, κ.α., τα οποία η ανθρώπινη αντιληπτική ικανότητα αδυνατεί να αντιμετωπίσει και να επεξεργαστεί με συνέπεια να παραβλέπει κάποιες από τις νέες πληροφορίες, διότι υπερβαίνουν την δυναμικότητα του ανθρώπινου εγκεφάλου. Έτσι,

⁷ Λ. Λεοντίδου, «Η γεωγραφία στον κόσμο: Από τις “εθνικές σχολές” στην παγκοσμιοποίηση». Στον τόμο *Ευρωπαϊκές γεωγραφίες, τεχνολογία και υλικός πολιτισμός*. ΕΑΠ, Πάτρα 2008, σ. 59.

⁸ P. A. Bell, T. C. Greene, J. D. Fisher, & A. Baum, *Environmental psychology*, 5th ed., Fort Worth, Harcourt College, Philadelphia 2001, σ. 123.

⁹ J. J. Brinckerhoff, *A sense of place, a sense of time*, Yale University Press, London 1994, σ. 58.

ο άνθρωπος υιοθετεί στρατηγικές, αποβλέποντας στον χειρισμό του μεγάλου αριθμού των ερεθισμάτων, ώστε να μπορεί να τα αντιληφθεί. Χρησιμοποιούνται στρατηγικές, όπως μια σειρά συμπεριφορών, ώστε να υπάρξει η προσαρμογή και να εξαλειφθούν τα εισαγόμενα στοιχεία, που δεν είναι επιθυμητά, αλλά και το προκαλούμενο ψυχικό στρες, το οποίο προέρχεται από την ένταση των προσπαθειών ή από τα ερεθίσματα, που διέφυγαν εξαιτίας της ελλιπούς προσαρμογής, όπως είναι η ύπαρξη προτεραιοτήτων κατά την αποδοχή των ερεθισμάτων. Με αυτόν τον τρόπο, η προσοχή του ατόμου επικεντρώνεται σε όσα ερεθίσματα θεωρεί ως σοβαρά, ενώ εκφράζει αδιαφορία για τα υπόλοιπα. Παραδείγματος χάριν, ο άνθρωπος δεν μπορεί να ενταχθεί στο κοινωνικό σύνολο ή εμφανίζει βίαιη συμπεριφορά. Επιπλέον, δομεί μια ιδιαίτερη προσωπικότητα με σκοπό να αφομοιώσει τα ερεθίσματα και να προσδώσει σημασία σε άλλα ζητήματα. Στο κοινωνικό πεδίο εμφανίζονται υψηλά ποσοστά παθολογίας, δηλαδή παραβατικές και εγκληματικές πράξεις, ενώ στο ατομικό πεδίο δημιουργείται ένας τρόπος ζωής, που συμβάλλει στην αποξένωση του ανθρώπου από τα ανεπιθύμητα εισαγωγικά στοιχεία¹⁰.

Το άτομο δεχόμενο μεγάλο αριθμό ερεθισμάτων, πρέπει να τα αντιμετωπίσει και να τα επεξεργαστεί με επιτυχία, εάν αυτό δεν συμβεί, τότε ελλοχεύει ο κίνδυνος να υποστεί ψυχική και συνακόλουθα φυσική κατάρρευση. Ακόμα και στην περίπτωση της επιτυχούς αντιμετώπισης των πολλών ερεθισμάτων, το άτομο είναι δυνατόν να βρεθεί αντιμέτωπο με την κούραση και την εξάντληση¹¹.

Περιβαλλοντική πίεση

Αρκετές έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί για την επίδραση που ασκεί στον άνθρωπο η αστική πραγματικότητα, δηλαδή η συγκέντρωση μεγάλου αριθμού ανθρώπων στις πόλεις, ο θόρυβος, η ρύπανση κ.λπ. στην ανθρώπινη ψυχολογία. Οι έρευνες, από την μια πλευρά, απέβλεπαν στην κατανόηση και την πρόβλεψη των ανθρωπίνων αντιδράσεων στο αστικό περιβάλλον¹². Από την άλλη, οι μελετητές επεδίωκαν να ασκήσουν κριτική στην ζωή στην πόλη. Τα αρνητικά στοιχεία στην πόλη, εφόσον υπάρχουν, δύνανται να γίνουν αισθητά αλλά και απειλητικά, προξενώντας μια σειρά

¹⁰ S. Miligram, *The individual in a social world: Essays and experiments*, Pinter & Martin, London 2010³, σ. 99.

¹¹ Στο ίδιο, σ. 99.

¹² D. C. Glass, J.E. Singer, *Urban Stress: Experiments on Noise and Social Stressors*, Academic Press, Hillsdale, NJ 1972, σ. 45.

αντιδράσεων άγχους με συναισθηματικά και ψυχολογικά συμπτώματα. Η κατάσταση αυτή δημιουργεί πολλά προβλήματα στην ανθρώπινη συμπεριφορά και είναι αναγκαία η αντιμετώπισή της. Εφόσον η αντιμετώπιση είναι επιτυχής στην εξάλειψη των διαφόρων συμπτωμάτων τότε είναι εφικτή η προσαρμογή και οι μακροπρόθεσμες συνέπειες του άγχους εκμηδενίζονται. Στην αντίθετη περίπτωση, παρατηρούνται μακροπρόθεσμες συνέπειες στην υγεία του ατόμου. Επιπλέον, οι κάτοικοι των πόλεων μεταβάλλουν την συμπεριφορά τους εξαιτίας του φόβου του εγκλήματος ή του εγκλωβισμού τους στην κυκλοφοριακή συσσώρευση, πράγμα που δεν συμβαίνει με τους κατοίκους των αγροτικών περιοχών. Οι περιορισμοί αυτοί ευθύνονται για την επιτυχή ή μη ένταξη των ατόμων στο χώρο¹³.

Τα άτομα που ζουν σε τέτοιου είδους περιβάλλοντα εκφράζουν αρνητικά συναισθήματα και καταβάλλουν μεγάλη προσπάθεια, ώστε να επαναπροσδιορίσουν την ελευθερία τους. Συνήθως, η πολύχρονη προσπάθεια προσαρμογής δεν έχει θετικά αποτελέσματα. Εάν οι προσπάθειες του ατόμου για τον επαναπροσδιορισμό του ελέγχου διαρκώς αποτυγχάνουν ή εάν συντελούνται γεγονότα που φέρουν το άτομο σε δύσκολη θέση, το πιθανότερο είναι να αποτύχει να αποκτήσει τον έλεγχο του αστικού περιβάλλοντος στο οποίο βρίσκεται, ακόμα και όταν αυτό είναι εύκολο να πραγματοποιηθεί. Η κατάσταση αντιμετωπίζεται με την παύση των προσπαθειών του ατόμου να αντιπαλεύει τους περιορισμούς και φόβους που προέρχονται από το περιβάλλον, έτσι ώστε παραμένοντας απαθής προς αυτούς, θα αποφύγει τα συναισθήματα της αποτυχίας ή της κόπωσης που θα ακολουθήσουν τις προσπάθειες της ένταξής τους¹⁴.

Ο χώρος και ο τόπος

Επιδιώκοντας να προσεγγίσουμε την έννοια του τοπίου και της φύσης, θα κάνουμε μια αναφορά στον χώρο, όπου οι άνθρωποι ζουν και ενεργούν, διότι θέλουμε να καταδείξουμε την επίδραση που ασκεί η ανθρώπινη παρουσία εντός του χώρου, του τοπίου ή του τόπου, στον οποίο βρίσκεται.

Η αναφορά στον τόπο με πρωταγωνιστή τον άνθρωπο, εδράζεται στον τρόπο που τον βιώνει. Ο ίδιος κατοικώντας σε έναν τόπο τον μετουσιώνει, καθώς τον ορίζει,

¹³ D. Stokols, «Environmental psychology», Annual Review of Psychology 1978 (29) σσ. 253 – 295. Ανάκτηση από το ([https:// doi.org/10.1146/](https://doi.org/10.1146/)).

¹⁴ Στο ίδιο, σ.99.

τον χαρακτηρίζει και τον προσδιορίζει με νοήματα και αξίες. Με αυτόν τον τρόπο, τον καθιστά οικείο. «Όταν μιλούμε περί ανθρώπου και χώρου, τούτο ακούγεται ως εάν ο άνθρωπος βρισκόταν στη μια μεριά και ο χώρος στην άλλη. Αλλά ο χώρος δεν είναι για τον άνθρωπο κάτι που βρίσκεται απέναντί του. Δεν είναι ούτε εξωτερικό αντικείμενο ούτε εσωτερικό βίωμα. Δεν υπάρχουν οι άνθρωποι και επιπλέον ο χώρος».¹⁵

Στον καθημερινό λόγο είθισται οι άνθρωποι να λένε, όταν συμβαίνει κάτι «λαμβάνει χώραν», εννοώντας ότι ο τόπος αποτελεί βασικό κομμάτι του ζωντανού κόσμου. Υπό αυτήν την έννοια, δεν υφίσταται ζωή από την μία πλευρά και τόπος από την άλλη, αλλά πρόκειται για ένα ολοκληρωμένο σύνολο¹⁶.

Η επίδραση του χώρου στον άνθρωπο είναι πολύ σημαντική και λαμβάνει την σημασία που ο ίδιος του προσδίδει. Πρόκειται για μία εσωτερική διεργασία βάση της οποίας, ο καθένας αντιλαμβάνεται τον κόσμο μέσω της δικής του πραγματικότητας. Όπως χαρακτηριστικά λέει ο Noel Arnaud: «είμαι ο χώρος που βρίσκομαι», δηλαδή ο χώρος για τον άνθρωπο δεν αποτελεί μια αφηρημένη τοποθεσία, αλλά «ένα σύνολο υλικών πραγμάτων, που συνοδεύονται από άυλα φαινόμενα, τα οποία μεταφέρονται στο χώρο μέσω της ανθρώπινης παρουσίας».¹⁷ Ο χώρος αρχίζει να αποκτά λειτουργίες, όνειρα, προσδοκίες, συναισθήματα, σημασίες, που πριν βιωθεί από τον εκάστοτε άνθρωπο, τίποτα από αυτά δεν τον χαρακτήριζε και τότε συνειδητοποιεί κανείς πως δεν μιλά για χώρο, αλλά για τον τόπο¹⁸.

Ο άνθρωπος νοηματοδοτεί τον τόπο, δεδομένου ότι πρόκειται για μία εγγενή ανάγκη του, καθώς έτσι βιώνει την ύπαρξή του ως «κάτι που έχει νόημα¹⁹». Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος θέλει να αισθάνεται ότι ανήκει κάπου και να ενδιαφέρεται γι' αυτόν τον τόπο, στον οποίο προσδίδει νόημα και αξίες, έτσι: «ο χώρος, όπως τον συλλαμβάνει η φαντασία, δεν έχει πια σχέση με τον αδιάφορο χώρο που παραδίνεται στο μέτρο και στο λογισμό του γεωμέτρη. Είναι ένας βιωμένος χώρος. Βιωμένος όχι

¹⁵ M. Heidegger, *Κτίζειν, Κατοικείν, Σκέπτεσθαι*, Μτφ. Γ. Ξηροπαϊδης, Πλέθρον, Αθήνα, 2008, σ. 59.

¹⁶ Στ. Σταυρίδης, *Συμβολική σχέση με το χώρο*, Κάλβος, Αθήνα 1990, σ. 103.

¹⁷ Χρ. Περντετζή, «Διερευνήσεις της έννοιας της αντίληψης του χώρου “Από τον τόπο στο τοπίο”», ερευνητική εργασία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ξάνθη 2013, σ.14.

¹⁸ Sarre, P., R. Pryce και A. Hodgkiss (1987), *Άνθρωπος και Περιβάλλον*, Τόμος 1, The Open University και Π. Κουτσουμπός Α.Ε., Αθήνα. σ. 45.

¹⁹ Ch. Norberg – Schulz, *Genius Loci*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2009, σ. 182.

μόνο στη θετικότητά του, αλλά και με όλες τις μεροληψίες της φαντασίας το χαρακτηριστικό του είναι ότι σχεδόν πάντα μας γοητεύει²⁰.

Η σύνδεση του ανθρώπου με τον τόπο έχει απασχολήσει και τον Μ. Heidegger, ο οποίος υποστηρίζει ότι: «το είναι και το κατοικείν συνδέονται με έναν τρόπο που η έννοια του είναι προσεγγίζεται μέσω του τόπου. Η οντολογία, δηλαδή προσεγγίζεται μέσω της τυπολογίας και ο τόπος θεωρείται ως το μέσον εντός του οποίου είναι υποχρεωμένη να συντελεστεί κάθε ανθρώπινη εμπειρία· είναι το μέσο, που φανερώνει την εννοιολογική υπόσταση του είναι²¹.

Ο άνθρωπος εντός του περιβάλλοντος αναπτύσσει τις αισθήσεις του που τον βοηθούν στην αντίληψη του εξωτερικού κόσμου, στην ανάλυση και την ερμηνεία των ερεθισμάτων, που δέχεται. Αυτό το ζήτημα έχει απασχολήσει την αρχαία ελληνική διάνοηση, αλλά και τους νεότερους φιλοσόφους, οι οποίοι ασχολήθηκαν με τον τρόπο που ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται μέσω των αισθήσεων τα πράγματα και στην συνέχεια τα ερμηνεύει. Καταρχάς, ο Πλάτων εκλάμβανε τις αισθήσεις ως τον τρόπο κατανόησης του κόσμου και εξελίσσεται μέσω των μαθηματικών. Ο άνθρωπος επικοινωνεί με το περιβάλλον μέσω των αισθήσεων, αποκωδικοποιεί το ερέθισμα με την νόηση και ότι παράγεται ονομάζεται αίσθημα με το οποίο αξιολογεί και χαρακτηρίζει καταστάσεις. Ο Σωκράτης θεωρεί ότι οι αισθήσεις αποτελούν τον σύνδεσμο της φύσης, μέσω του εγκεφάλου, με το σώμα²².

Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος μέσα στο φυσικό τοπίο κατορθώνει να αναπτύξει τις αισθήσεις του, αναλύοντας τα ερεθίσματα, στα οποία γίνεται αποδέκτης. Με αυτόν τον τρόπο, «η αίσθηση δημιουργεί την μνήμη και ακολούθως δημιουργείται η εμπειρία. Η μνήμη δεν είναι τίποτα άλλο παρά η διαδικασία ανάκλησης του παρελθόντος, με μέσο τις αισθήσεις²³.

Από την άλλη πλευρά, ο Ι. Kant θεωρεί ότι ο άνθρωπος δεν αντιλαμβάνεται απλώς τα αντικείμενα, αλλά την ίδια στιγμή ενεργοποιείται η λειτουργία της σκέψης

²⁰ G. Bachelard, *Η ποιητική του χώρου*, μτφ. Ε. Βέλτσου, Ι. Χατζηνικολή, Αθήνα 1982, σ. 25.

²¹ Γ. Ξηροπαϊδης, Σ. Κονταράτος, Ζ. Κοτιώνης, σημειώσεις από το σεμινάριο με τίτλο «Περί του τόπου: Απόπειρα μιας εννοιολογικής προσέγγισης», στο πλαίσιο Μεταπτυχιακού Προγράμματος του χειμερινού εξαμήνου, το ακαδημαϊκό έτος 2011-2012, στην σχολή Αρχιτεκτόνων στο Ε.Μ.Π., 2009-2010. Πηγή: <http://courses.arch.ntua.gr/>.

²² Πλάτωνος, *Θεαίτητος*, 151 e. Περαιτέρω ανάλυση Α.Ε. Taylor, *Πλάτων*, μτφ. Ι. Αρζόγλου, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2008, σ. 376.

²³ Αριστοτέλους, *Περί μνήμης και άναμνήσεως*, Ι, 449 b, 23-24.

και εφαρμόζει σχέσεις αιτιότητας²⁴. Ο άνθρωπος, δηλαδή αποκτά μέσω των αισθήσεων την εμπειρία και στην συνέχεια αναλύει το ερέθισμα, το οποίο σχετίζεται κάθε φορά με το μεμονωμένο άτομο, με ότι το ίδιο αποδέχεται ως οντότητα²⁵.

Η αλληλεπίδραση του ανθρώπου με το περιβάλλον του διατυπώνεται ευκρινώς με την πρόταση του Pallasmaa, ο οποίος υποστηρίζει ότι «ο άνθρωπος δανείζει στο χώρο τα συναισθήματα του και ο χώρος δανείζει στον άνθρωπο την αύρα του²⁶». Αυτό σημαίνει ότι το άτομο, ζώντας σε έναν τόπο συνδέεται με αυτόν, δημιουργώντας την προσωπική και την συλλογική ταυτότητα. Το άτομο διαμορφώνει την ζωή του βάσει του περιβάλλοντος, αλλά και το ίδιο το διαμορφώνει με τις δραστηριότητές του. Μέσα από αυτήν την σχέση δημιουργείται ο τρόπος ζωής και ο ανθρώπινος χαρακτήρας. Με άλλα λόγια: «η ζωή δίνει λοιπόν χαρακτήρα στον τόπο. Στο βίωμα εννοημένο όχι απλά σα μια προσωπική περιπέτεια, αλλά σα μια έκφραση θεμελιακών καταστάσεων της ζωής, θεμελιακών εμπειριών της ανθρώπινης ιδιότητας, είναι εκείνο που ενσαρκώνεται στους τόπους, εκείνο που τους χαρακτηρίζει αλλά και χαρακτηρίζεται από αυτούς²⁷». Ο άνθρωπος επενδύει στον τόπο συναισθηματικά, ιδεολογικά, κοινωνικά και οικονομικά καταθέτοντας την ψυχή του και δίδοντας ζωή σε φυσικά αντικείμενα όπως τα δέντρα, τους βράχους, τις πέτρες. Η σχέση με το τοπίο και την φύση είναι συμμετοχική. Οι άνθρωποι αναφερόμενοι στο περιβάλλον είναι σαν να μιλούν σε κάτι που έχει ανθρώπινη υπόσταση, το οποίο έχει την δυνατότητα να επιδρά και να διαμορφώνει συμπεριφορές. Η φύση πάντοτε ήταν το αμεσότερο περιβάλλον της ανθρώπινης ύπαρξης. Ο άνθρωπος οικειοποιείται την φύση και το τοπίο και τα συνδέει με τα βιώματά του, πράγμα που καθίσταται έκδηλο στον χώρο της λογοτεχνίας, η οποία εμπεριέχει πολλές εικόνες από τοπία και την φύση, οι οποίες συνδέονται με ιστορίες, που τις έχουν σημαδέψει και έχουν μείνει ανεξίτηλες.²⁸ Γι' αυτόν τον λόγο, ο άνθρωπος, ο οποίος κάθε φορά επισκέπτεται εκ νέου έναν τόπο ξαναθυμάται τα γεγονότα που βίωσε, έχει εικόνες από αυτά τα συμβάντα και εμπειρίες.

²⁴ Γ. Βώκος, Άρθρο, «Ο φιλόσοφος της νέας εποχής Η κριτική του καθαρού λόγου», στην εφημερίδα *Το Βήμα*, 25.04.2004, <http://www.tovima.gr/opinions/article>.

²⁵ Χρ. Περντετζή, «Διερευνήσεις της έννοιας της αντίληψης του χώρου “Από τον τόπο στο τοπίο”», ερευνητική εργασία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ξάνθη 2013, σ.20.

²⁶ J. Pallasmaa, *The eyes of the skin*, Wiley-Academy, Great Britain 2005, σ. 60.

²⁷ Στ. Σταυρίδης, *Συμβολική σχέση με το χώρο*, Κάλβος, Αθήνα 1990, σ. 103.

²⁸ Χρ. Περντετζή, «Διερευνήσεις της έννοιας της αντίληψης του χώρου “Από τον τόπο στο τοπίο”», ερευνητική εργασία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ξάνθη 2013, σ. 26.

Επιπροσθέτως, βάζει τον εαυτό του και το περιβάλλον σε εκείνη την χρονική στιγμή²⁹. Με αυτόν τον τρόπο, το τοπίο, η φύση και γενικότερα το περιβάλλον εντός του οποίου εντάσσεται ο άνθρωπος, στοιχειοθετείται στο νου του ως μια εικόνα και λαμβάνει μορφή μέσω της ανάμνησης και της προγενέστερης εμπειρίας.³⁰ Όπως ορθά παρατηρούν οι K. Marx και S. Sadler στο έργο τους *The situationist city* που αναφέρει στην εργασία της η Φ. Φάρη: «οι άνθρωποι δε μπορούν να δουν τίποτα γύρω τους, το οποίο δεν είναι δική τους εικόνα, καθετί τους μιλάει για τον εαυτό τους, το ίδιο τους το τοπίο είναι ζωντανό³¹». Από τα παραπάνω καταλαβαίνουμε ότι το τοπίο ενέχει πολλές και σύνθετες εκφράσεις, οι οποίες αναμειγνύονται με διάφορες νοηματοδοτήσεις, όπως οι κοινωνικές τάξεις, εθνικά ζητήματα, η ιστορία του τόπου και των ανθρώπων κλπ³².

Οι απόψεις του S. Freud για την εκδήλωση των ψυχικών γεγονότων στο έργο του: Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας

Στον χώρο της επιστήμης ειδική θέση κατέχει, ο Sigmund Freud, ο οποίος με τις μελέτες του στην ψυχανάλυση επηρέασε πολλά γνωστικά πεδία, όπως η φιλοσοφία, η ιατρική και η λογοτεχνία. Εισχώρησε στα βάθη της ανθρώπινης ψυχής, επιδιώκοντας να ερμηνεύσει τις ενέργειες της και τις παρορμήσεις.

Με τις μελέτες του επιδίωξε να δείξει ότι τα ψυχικά φαινόμενα δεν συνίστανται σε μεμονωμένα ψυχικά γεγονότα, αλλά πρόκειται για πολύπλοκα συστήματα στοιχειωδών δυνάμεων, τα οποία συνεχώς εξελίσσονται, συντίθενται και συνεργάζονται θέτοντας ως ουσιώδες στοιχείο της ψυχής, το Ασυνείδητο³³. Το Ασυνείδητο είναι το πραγματικό ψυχικό γεγονός, δηλαδή είναι η εσωτερική πραγματικότητα, η οποία εμφανίζει δυσχέρειες στο να καταστεί έκδηλη ακόμη και από τον ειδικό, ο οποίος πρέπει να συνεκτιμήσει και άλλες παραμέτρους, όπως τα όνειρα και οι νευρώσεις. Και αυτό, διότι τα ψυχικά φαινόμενα βρίσκονται μέσα στο

²⁹ M. de Beistegui, *Thinking with Heidegger*, Indiana University Press, USA, 2003, σ. 139. Στ. Σταυρίδης, ό.π., σ. 103.

³⁰ Χρ. Περντετζή, «Διερευνήσεις της έννοιας της αντίληψης του χώρου “Από τον τόπο στο τοπίο”», ερευνητική εργασία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ξάνθη 2013, σ. 22.

³¹ Φ. Φάρη, «Το τοπίο ως τόπος παραγωγής και τρόπος θέασης», στο *Αρχιτέκτονες*, τχ. 45 (2009), σ. 68.

³² Στο ίδιο, σ. 68.

³³ Ανάκτηση από το (<http://www.skeptdic.gr/Entries/Sigma/collectiveun>) 03/02/2020.

Ασυνείδητο, τα οποίο περιλαμβάνει όλες τις δυνάμεις της σκέψης και τις ενέργειες, τις πρωτόγονες τάσεις και τα ένστικτα³⁴.

Ο Freud διακρίνει το ασυνείδητο στο Εκείνο και το Υπερεγώ, ενώ αναφέρεται και στο συνειδητό ή το Εγώ. Το Εκείνο αφορά τις βιολογικές ανάγκες και τις ενορμήσεις του ανθρώπου και αποβλέπει στην άντληση ευχαρίστησης και την ικανοποίηση των ενστίκτων, ενώ συγχρόνως αποφεύγει τον πόνο. Μάλιστα, ο Freud σημείωνε για το Εκείνο ότι είναι: «το σκοτεινό, απρόσιτο μέρος της προσωπικότητας μας, ό,τι ελάχιστο γνωρίζουμε το έχουμε μάθει από την έρευνα των ονείρων και τη δημιουργία νευρωσικών συμπτωμάτων, και τα περισσότερα είναι αρνητικά στοιχεία και μπορούν να περιγραφούν μόνο ως η αντίθεση στο Εγώ. Όλοι προσεγγίζουμε το Εκείνο με αναλογίες: το αποκαλούμε χάος, ένα καζάνι γεμάτο κοχλάζουσες ενορμήσεις, δεν παράγει μια ολοκληρωμένη θέληση, παρά μόνο μια προσπάθεια να ικανοποιήσει τις ενστικτώδεις ενορμήσεις που είναι υποκείμενες στην αρχή της ευχαρίστησης³⁵.

Το Εγώ είναι η εξέλιξη του Εκείνου, το οποίο το φέρουμε με την γέννησή μας. Το Εγώ έχει ως σκοπό την ικανοποίηση των επιθυμιών του Εκείνου, αλλά υπόκειται στους περιορισμούς που επιβάλλει η πραγματικότητα. Το Εγώ διαθέτει την ικανότητα να εκτιμά τις διάφορες καταστάσεις, να ελέγχει την πραγματικότητα, να επιλύει προβλήματα και διαθέτει την κρίση των γεγονότων, δηλαδή μπορεί να κατανοεί την πραγματικότητα³⁶.

Το Υπερεγώ αντιτίθεται στο Εκείνο, διότι φροντίζει, ώστε ο άνθρωπος να ενεργεί στο πλαίσιο του κοινωνικά αποδεκτού και όχι, όπως το Εκείνο, να παρασύρεται από την προσπάθεια για την ικανοποίηση των ενορμήσεών του. Επομένως, παίζει τον ρόλο της συνείδησης και στοχεύει στην αποφυγή των αντικοινωνικών συμπεριφορών. Το Υπερεγώ αναπτύσσεται στα πρώτα χρόνια της ζωής του ανθρώπου και τελειοποιείται στην ώριμη ηλικία. Το Υπερεγώ εμπεριέχει τους κανόνες ηθικής, που έχει μάθει και αποδεχθεί ο άνθρωπος είτε μέσω της επιβράβευσης είτε μέσω της τιμωρίας. Επιπλέον, περιλαμβάνει τις αξίες, τις αρχές, τα ιδανικά και τις αντιλήψεις του συγκεκριμένου ατόμου³⁷.

³⁴ S. Freud, *Η ερμηνεία των ονείρων*, μτφ. Λ. Αναγνώστου, Επίκουρος, Αθήνα 1995, σ. 529.

³⁵ S. Freud, *Νέες Εισαγωγικές Διαλέξεις για την Ψυχανάλυση*, μτφ. Κ. Τρικεριώτη, Αθήνα: εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1933, σσ. 79-81.

³⁶ Στο ίδιο., σσ. 79-81.

³⁷ Στο ίδιο, σ. 81.

Όταν και τα τρία μέρη, δηλαδή το Εκείνο, το Εγώ και το Υπερεγώ, λειτουργούν αρμονικά, τότε ο άνθρωπος προσαρμόζεται με αρμονικό τρόπο στην κοινωνία. Στην αντίθετη περίπτωση, κάνουμε λόγο για έναν διαταραγμένο και νευρωτικό χαρακτήρα³⁸.

Η έρευνα των ψυχικών στοιχείων κατέδειξε ότι σχηματίζουν πολύπλοκα συστήματα εικόνων και αναμνήσεων, τα οποία ονομάζονται συμπλέγματα και είναι ασυνείδητα, ωστόσο κατέχουν ενεργητική ή δυναμική ισχύ. Ο άνθρωπος από την στιγμή της γέννησής του διέρχεται διάφορα στάδια: καταρχάς, είναι η περίοδος του αυτοερωτισμού κατά την οποία τα ανθρώπινα ένστικτα στρέφονται προς το ίδιο το σώμα. Ακολουθεί, η περίοδος κατά την οποία το ενδιαφέρον εκδηλώνεται προς τα άτομα του αντιθέτου φύλου. Στην περίπτωση των παιδιών, το ενδιαφέρον των αγοριών εστιάζεται στην μητέρα και των κοριτσιών στον πατέρα. Συγχρόνως, υφίσταται η αντιπάθεια του άρρενος προς τον πατέρα και του θήλεος προς τη μητέρα. Στην προκειμένη περίπτωση αναφερόμαστε στο Οιδιπόδειο Σύμπλεγμα³⁹.

Ο Freud ισχυρίζεται ότι το όνειρο είναι μία συναισθηματική ενέργεια διαρρύθμισης των συναισθημάτων, μία διέξοδος των συγκρούσεων του ασυνείδητου και ένα είδος καθαρτικής θεραπείας. Στο όνειρό του ο άνθρωπος βιώνει συναισθήματα, όπως είναι το μίσος, η ζήλια, η εκδίκηση, ο εγωισμός κ.λ.π. Ως εκ τούτου, «το όνειρο μας αφορά όλους στη γενικότητά του, υγιείς και μη, κι από δω αντλεί τη θεωρητική και πρακτική του αξία⁴⁰».

Ο Freud διατύπωσε στο έργο του *Πολιτισμός πηγή δυστυχίας* με τις απόψεις του για την κοινωνία της νεωτερικότητας⁴¹. Θέτει ερωτήματα για τον σκοπό της ανθρώπινης ζωής πιστεύοντας ότι δεν υπάρχει ακόμη μία ικανοποιητική απάντηση και ενδεχομένως να μην υπάρξει⁴². Γι' αυτόν τον λόγο, ξεκινά την διερεύνηση του ζητήματος θέτοντας απλά ερωτήματα, αλλά και παραδοχές, όπως ότι οι άνθρωποι επιζητούν την ευτυχία, όμως, με ποιόν τρόπο επιτυγχάνεται⁴³; Ο ίδιος αναφέρει ότι ο

³⁸ Μ. Κρανάκη, *Διαβάζοντας τον Φρόντ: Δέκα Μαθήματα για την Ψυχανάλυση*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2000, σ. 67.

³⁹ Β. Λέκκα, *Ιστορία και θεωρία της ψυχιατρικής. Από τον Ιπποκράτη μέχρι το κίνημα της αντιψυχιατρικής και τον Michel Foucault*, futura, Αθήνα 2012, σ. 110.

⁴⁰ Μ. Κρανάκη, *ό.π.*, σ. 27.

⁴¹ Α. Λίποβατς, *Κοινωνική Σκέψη και Νεωτερικότητα*, Σ.Μ. Κονιόρδος (επιμ.), Gutenberg. Αθήνα 2009, σ. 1.

⁴² S. Freud, *Πολιτισμός πηγή δυστυχίας*, Μίνωας, Αθήνα 2015, σ. 27.

⁴³ Στο ίδιο, σ. 28.

άνθρωπος επιθυμεί την διαρκή ηδονή και την παντελή έλλειψη πόνου και δυσάρεστου συναισθήματος, ωστόσο δεν είναι προορισμένος να είναι πάντα ευτυχισμένος, λόγω της φθαρτής φύσης του, πράγμα που τον αναγκάζει εκ των πραγμάτων να αποδεχθεί την αρχή της πραγματικότητας. Ο Freud λέει ότι ο άνθρωπος αναζητεί την πρόσκαιρη ηδονή αποβλέποντας στην προσωρινή μείωση του πόνου, ενώ η εκούσια απομόνωση από τους συνανθρώπους του, συχνά τον προστατεύει από τον πόνο. Επιπλέον, τονίζει ότι ο άνθρωπος μπορεί να λάβει προσωρινή ευχαρίστηση από ξένες ουσίες στον οργανισμό του, όπως είναι τα ναρκωτικά: «γνωρίζουμε ότι με τη βοήθεια του παυσίλυπου μπορούμε κάθε στιγμή να αποφύγουμε την πίεση της πραγματικότητας και να καταφύγουμε σε ένα δικό μας κόσμο με καλύτερες συνθήκες αίσθησης».

Ο Freud θεωρεί ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις συχνά προκαλούν πόνο και γι' αυτό τον λόγο η εκούσια απομόνωση από τους άλλους μπορεί να λειτουργήσει προστατευτικά για τον άνθρωπο, ο οποίος δεν επιθυμεί να βιώσει τον πόνο. Ο απομονωμένος άνθρωπος πλάθει έναν άλλο κόσμο, περισσότερο επιθυμητό και λιγότερο αφόρητο: «που η ευτυχία της ζωής, αναζητείται στην απόλαυση της ομορφιάς⁴⁴». Ο πόνος του ανθρώπου καθορίζεται από τρεις παραμέτρους, οι οποίες δεν συνεισφέρουν στην ευτυχία του ατόμου: στην υπεροχή της φύσης, στην αδυναμία του σώματος και την ατέλεια των μέτρων, που καθορίζουν τις ανθρώπινες σχέσεις σε όλα τα πεδία. Επίσης, υποστηρίζει ότι ο πολιτισμός ευθύνεται σε μεγάλο ποσοστό για την αθλιότητα των ανθρώπων και προτείνει την επιστροφή σε πρωτόγονες καταστάσεις⁴⁵. Ακόμη, ισχυρίζεται ότι: «η απειλή που προέρχεται από τις πηγές του πόνου, ανήκει ακριβώς στον ίδιο τον πολιτισμό». Οι άνθρωποι δέχονται ως ανώτερο πολιτισμικά το καινούριο και πασχίζουν να ισοπεδώσουν το παλαιό, το οποίο, όμως, προκαλεί νεύρωση, επειδή «ο άνθρωπος δεν μπορεί να υποφέρει τον βαθμό της στέρησης που του επιβάλλει η κοινωνία για χάρη των πολιτισμικών της ιδανικών⁴⁶».

Ο Freud ασχολείται με το θέμα της αγάπης στον πολιτισμό και αναφέρει ότι πρέπει να εφαρμόζεται σαν σεξουαλισμός, αλλά να τηρούνται οι απαγορεύσεις, που επιβάλλονται από μια μονογαμική πατριαρχική κοινωνία. Αναγνωρίζει την αγάπη ως το θεμέλιο του πολιτισμού και εκφράζει την άποψη ότι η σεξουαλική αγάπη

⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 37.

⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 42.

⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 43.

προσφέρει στον άνθρωπο τις ισχυρότερες ικανοποιήσεις, ενώ όταν την χάσουν, τότε βιώνουν πολύ δυνατό πόνο. Βεβαίως, υπογραμμίζει ότι ο πολιτισμός μας κάνει αποδεκτές τις σεξουαλικές σχέσεις μεταξύ δύο ανθρώπων, αποβλέποντας στην διαιώνιση του είδους και αδυνατεί να ανεχθεί τη «σεξουαλικότητα ως αυτόνομη πηγή ηδονής⁴⁷» και συμπεραίνει ότι η σεξουαλική ζωή του πολιτισμένου ανθρώπου έχει σοβαρά πληγεί. Ο άνθρωπος εμφανίζει επιθετικές τάσεις, πράγμα που μπορεί να αποβεί μοιραίο για την διατήρηση του πολιτισμού: «ο πολιτισμός πρέπει να κάνει μεγάλες προσπάθειες για να περιορίζει τις επιθετικές ορμές των ανθρώπων και να μειώνει τις εξωτερικεύσεις τους με σχηματισμό ψυχικών αντιδράσεων⁴⁸». Η ανάγκη που ωθεί στην βία είναι η κατοχή και η επιδίωξη των αγαθών. Ο Freud αναγνωρίζει ότι: «η τάση για καταστροφή είναι μια πρωτογενής, αυτόνομη ορμή του ανθρώπου, και ότι αποτελεί το ισχυρότερο εμπόδιο του πολιτισμού» και συνεχίζει λέγοντας ότι: «αυτή η ορμή της επιθετικότητας, είναι παράγωγο και κύριος εκπρόσωπος της ορμής του θανάτου, που την βρήκαμε πλάι στον έρωτα και μοιράζεται μαζί του την κυριαρχία του κόσμου⁴⁹». Τελικά, ο άνθρωπος πληρώνει το τίμημα για την πολιτισμική πρόοδο χάνοντας την ευτυχία, εξαιτίας του αισθήματος ενοχής, το οποίο κυριαρχεί στην συνείδηση στην περίπτωση των ψυχαναγκαστικών νευρώσεων, εξουσιάζοντας τον ασθενή, ενώ σε άλλους τύπους νεύρωσης μένει στο ασυνείδητο.

Παρ' όλες τις αναφορές, ο Freud αποφεύγει να αξιολογήσει τον πολιτισμό: «προσπάθησα να αποφύγω την ενθουσιώδη προκατάληψη ότι ο πολιτισμός μας είναι ότι πολυτιμότερο διαθέτουμε ή μπορούμε να αποκτήσουμε και ότι ο δρόμος του θα μας οδηγήσει αναγκαστικά σε ύψη αφάνταστης τελειότητας⁵⁰».

⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 44.

⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 76.

⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 89.

⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 120.

Κεφάλαιο 2 Η Φύση και το τοπίο στο λογοτεχνικό έργο του Κ. Ακρίβου

Η Φύση και το τοπίο στην νεοελληνική λογοτεχνία από το 1880 έως σήμερα

Στην νεοελληνική λογοτεχνία - πεζογραφία και ποίηση - υπάρχουν πολλές αναφορές στην φύση και το τοπίο, που λειτουργούν είτε συμβολικά είτε σκηνικό δράσης ή ως μεταφορά μιας συναισθηματικής κατάστασης και συχνά ως φορέας πολιτισμικών αξιών, όπως τονίζει η Δημητρομανωλάκη⁵¹. Κατά τον ίδιο τρόπο, ο Καψωμένος υποστηρίζει για την επιρροή του τοπίου ότι προσφέρει στους ήρωες της λογοτεχνίας ένα κίνητρο για την διεκδίκηση κορυφαίων ανθρώπινων αξιών, όπως είναι η πάλη για την δικαιοσύνη και την διεκδίκηση της ελευθερίας⁵².

Εκκινώντας από την γενιά του 1880, οπότε και εμφανίζονται δυο διαφορετικές τάσεις. Από την μία πλευρά, παρουσιάζεται η ζωή της υπαίθρου εξιδανικευμένη, ενώ από την άλλη πλευρά, δίνεται έμφαση στην δύσκολη όψη της καθημερινότητας στην ελληνική ύπαιθρο. Εκπρόσωποι της πρώτης τάσης είναι οι Γεώργιος Δροσίνης, Κώστας Κρυστάλλης, Χρήστος Χρηστοβασίλης και Αργύρης Εφταλιώτης. Εκπρόσωποι της δεύτερης τάσης είναι οι Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Γεώργιος Βιζυηνός, Ανδρέας Καρκαβίτσας, Κωνσταντίνος Χατζόπουλος και Κωνσταντίνος Θεοτόκης⁵³.

Από το 1900 και μετά, το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στη ζωή της πόλης. Δεν υπάρχει μια αφηρημένη φυσιολατρία, η φύση λαμβάνει μία εσωτερική διάσταση, που απηχεί την ελπίδα, τον φόβο, την απογοήτευση και άλλα συναισθήματα των ανθρώπων. Εν αντιθέσει με την επανησιακή σχολή (1821-1880), όπου η φύση λειτουργεί ως αρχέτυπο του κάλλους και του αγαθού. Στον Γεώργιο Δροσίνη (1859-1951) η φύση αποκτά ένα ειδυλλιακό περιεχόμενο και μέσω των ποιημάτων του προσφέρει την δροσιά και την απλότητά της, όπως στον στίχο «ετίναξε την ανθισμένη αμυγδαλιά...». Ο Κωστής Παλαμάς (1859-1943) ασχολείται πολύ λίγο με την φύση

⁵¹ Α. Δημητρομανωλάκη, (2017). *Η φύση και το υπερφυσικό στοιχείο στην ρομαντική ποίηση: μια συγκριτική ανάγνωση του Percy Bysshe Shelley και του Διονύσιου Σολωμού*. Ανάκτηση από το (<https://ikee.lib.auth.gr/record/288910/files/GRI-2017-19144.pdf>) 10/04/2020.

⁵² Ε. Καψωμένος, *Ο Σολωμός και η Ελληνική πολιτισμική παράδοση*, εκδ. Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 1998, σ. 45.

⁵³ «Διαθλάσεις της φύσης στην νεοελληνική λογοτεχνία», σ. 1. Ανάκτηση από το (<https://docplayer.gr/4988861-Diathlaseis-tis-fysis-sti-neoelliniki-logotehnia>) 18/01/ 2020.

και αναφέρεται κυρίως στην αλήθεια ενός τοπίου. Στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη (1851-1911) η φύση της Σκιάθου διαδραματίζει σημαντικό ρόλο και αλληλεπιδρά με τον άνθρωπο, όπως στο *Όνειρο στο Κύμα*, όπου αφυπνίζει τον έρωτα στον νεαρό πρωταγωνιστή του έργου⁵⁴.

Στην γενιά του 1920, η φύση λειτουργεί με συμβολικό τρόπο στην ζωή του ανθρώπου, ενώ στην γενιά του 1930 η φύση εκλαμβάνεται ως αρχέγονη πηγή της ύπαρξης, όπως στον Στρατή Μυριβήλη, στον οποίο το φυσικό περιβάλλον είναι η αρχέγονη πηγή της ύπαρξης του ελληνισμού και συγχρόνως η πηγή της ιστορίας και του πολιτισμού. Από την άλλη πλευρά, ο Γιώργος Σεφέρης παρουσιάζει στα έργα του τοπία φθοράς και μελαγχολίας: «Τρεις βράχοι λίγα καμένα πεύκα κι ένα ρημοκλήσι ...τρεις βράχοι σε σχήμα πύλης, σκουριασμένοι λίγα καμένα πεύκα, μαύρα και κίτρινα κι ένα τετράγωνο σπιτάκι θαμμένο στον ασβέστη» (*Μποτίλια στο πέλαγος*, 1935). Η αποθέωση της φύσης συναντάται στο έργο του Οδυσσέα Ελύτη, στον οποίο το αιγαιοπελαγίτικο τοπίο και η αρμονία του φυσικού περιβάλλοντος ανάγονται σε ηθικές αξίες και βεβαίως αυτό το τοπίο αφυπνίζει τον έρωτα: «Κάτω στις μαργαρίτες τ' αλωνάκι, στήσαν χορό τρελό τα μελισσόπουλα. Ιδρώνει ο ήλιος, τρέμει το νερό. Στάχια ψηλά λυγίζουνε το μελαμψό ουρανό» (*Ηλιος ο Πρώτος*, 1943)⁵⁵.

Στο ποιητικό έργο του Γ. Ρίτσου *Ρωμοσύνη* το τραχύ τοπίο εμπεριέχει την μοίρα της Ρωμοσύνης: «Αυτά τα δέντρα δε βολεύονται με λιγότερο ουρανό, αυτές οι πέτρες δε βολεύονται κάτω απ' τα ξένα βήματα, αυτά τα πρόσωπα δε βολεύονται παρά μόνο στον ήλιο αυτές οι καρδιές δε βολεύονται παρά μόνο στο δίκιο. Ετούτο το τοπίο είναι σκληρό σαν τη σιωπή, σφίγγει στον κόρφο του τα πυρωμένα του λιθάρια σφίγγει στο φως τις ορφανές ελιές του και τ' αμπέλια του, σφίγγει τα δόντια...» (*Ρωμοσύνη*, 1966)⁵⁶.

Στην λογοτεχνική παραγωγή της μεταπολεμικής γενιάς το τοπίο λαμβάνει μία αντιφατική μορφή, από την μία είναι τοπίο φθοράς και από την άλλη, τοπίο της ελπίδας. Κυρίαρχο θέμα είναι η υπαρξιακή εμπειρία, δηλαδή η φύση αντανακλά τον ψυχισμό του ανθρώπου, το κοινωνικό περιβάλλον και την ιστορία. Για παράδειγμα,

⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 2.

⁵⁵ Στο ίδιο, σσ. 6-7.

⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 8.

στο έργο του Θ. Βαλτινού *Κάθοδος των Εννιά*, όπου μια ομάδα ανταρτών περιδιαβαίνει τα βουνά της Πελοποννήσου, αναζητώντας την σωτηρία της.

Οι λογοτέχνες λαμβάνουν με διαφορετικό τρόπο την φύση σε σχέση με τους απλούς πολίτες, οι οποίοι συνήθως παραμένουν στο αισθητικό μέρος. Οι λογοτέχνες συχνά προσδίδουν συμβολική μορφή στο τοπίο, αντανακλώντας συναισθήματα και ιδέες. Αυτό το γεγονός οδήγησε τον καθηγητή της Φιλοσοφίας Θ. Πελεgrίνη: «ο κόσμος της τέχνης μας έχει μάθει να αντιλαμβανόμαστε τη φυσική πραγματικότητα διαφορετικά από τον τρόπο που τη συλλαμβάνουμε με τις αισθήσεις μας⁵⁷».

Η λειτουργία του τοπίου στο έργο του Ακρίβου

Στα λογοτεχνικά έργα, το τοπίο εκλαμβάνεται ως τόπος για πολλούς από τους ήρωες, αλλά και συνδέεται αδιάσπαστα με τον τρόπο της ζωής τους, τον οποίο σε αρκετές περιπτώσεις τον διαμορφώνει και τον καθορίζει, πράγμα που συμβαίνει και στο λογοτεχνικό έργο του Ακρίβου, όπου το τοπίο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τον εσωτερικό κόσμο του καθενός ήρωα. Έτσι, βλέπουμε να διαπλέκονται με αρμονικό τρόπο τα δέντρα, ο ήλιος, η θάλασσα, το βουνό με την ελπίδα, την αγωνία, την απογοήτευση και τις εμπειρίες των πρωταγωνιστών. Πρόκειται για μία δημιουργική διαδικασία, στην πορεία της οποίας το τοπίο αποκτά συμβολική διάσταση και εξυπηρετεί την λογοτεχνία.

Ο ήρωας του Ακρίβου είτε επιλέγει να ζήσει κοντά στο τοπίο είτε οδηγείται εντός αυτού, δεν παύει σε κάθε περίπτωση η επίδραση του τοπίου να είναι καταλυτική, διότι γίνεται η επέκταση του εαυτού του και σχεδόν ταυτίζεται μαζί του. Η αγάπη για το τοπίο και ο θαυμασμός αυτού, κατευθύνει τον άνθρωπο στην ανάπτυξη της αγάπης για το κάλλος γενικότερα, δηλαδή σε όλες τις πτυχές και τις εκφάνσεις της ζωής του.

Αντιθέτως, η απομάκρυνση του ανθρώπου από το τοπίο τον προσανατολίζει σ' έναν χρησιμοθηρικό και καταναλωτικό τρόπο ζωής, που τροποποιεί τις ανάγκες του και την ψυχοσύνθεσή του. Μάλιστα, όπως θα φανεί από την ανάλυση των κειμένων του Ακρίβου, ο ίδιος ο συγγραφέας καταδεικνύει και απεικονίζει αυτήν την μεταβολή που συντελείτε ανάμεσα στην φύση και τον άνθρωπο. Έτσι, ο εγκλεισμός

⁵⁷ Θ. Πελεgrίνης, «Τέχνη και φύση». Ανάκτηση από (epub.lib.uoa.gr), 3/3/2020.

του ανθρώπου εντός των αστικών τειχών τον οδηγεί στην απομόνωση και την απομάκρυνση από την ίδια την φύση του.

Βιογραφικά Κ. Ακρίβου

Ο Κώστας Ακρίβος κατάγεται από τον Βόλο και είναι φιλόλογος καθηγητής της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από το 1983. Γεννήθηκε στις 29 Μαρτίου 1958 και σπούδασε μεσαιωνική και νεοελληνική φιλολογία στο πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Το 1985 κέρδισε το πρώτο βραβείο για νέους συγγραφείς στον διαγωνισμό της εφημερίδας Τα Νέα. Στην συγγραφική του διαδρομή έχει ασχοληθεί με αρκετά είδη της πεζογραφίας, όπως βιογραφίες, μυθιστορήματα και σχολικά βιβλία. Επίσης, είναι συνεργάτης πολλών εφημερίδων και λογοτεχνικών περιοδικών. Είναι μέλος της Εταιρείας Συγγραφέων. Ακόμη, έχει ασχοληθεί με την έκδοση ανθολογιών και έχει συμμετάσχει σε συλλογικά έργα.

Κατωτέρω θα αναφερθούμε στα έργα που έχει εκδώσει ο συγγραφέας, καταρχάς από τον εκδοτικό οίκο Μεταίχμιο υπάρχουν οι εξής εκδόσεις: (2018) *Γάλα μαγνησίας*, (2016) *Τελευταία νέα από την Ιθάκη*, (2014) *Κίτρινο ρώσικο κερί*, (2013) *Αλλάζει πουκάμισο το φίδι*, (2011) *Να μαθαίνω γράμματα...*(κείμενα, επιμέλεια), (2010) *Ποιος θυμάται τον Αλφόνς*, (2009) *Τελετές ενηλικίωσης*, (2007) *Πανδαιμόνιο*.

Επίσης σε συνεργασία με τον εκδοτικό οίκο Ηλέκτρα εξέδωσε το έργο *Στρατής Δούκας* το έτος 2006. Στον εκδοτικό οίκο Ελληνικά Γράμματα εξέδωσε το βιβλίο *Φωνές στην έρημο* το έτος 2002. Στον εκδοτικό οίκο Κέδρος, ο συγγραφέας εξέδωσε τα ακόλουθα βιβλία: (2005) *Καιρός για θαύματα*, (2003) *Σφαίρα στο βυζί*, (2001) *Κίτρινο ρώσικο κερί*, (1999) *Το γέλιο της έκτης μέρας*, (1997) *Στο κάτω κάτω της γραφής είναι ένα ψέμα*. Τέλος, στον εκδοτικό οίκο Λιβάνης έχουν εκδοθεί τα ακόλουθα έργα: (1995) *Αλλοδαπή*, (1993) *Η δοτική του χάους*.

Επίσης, συμμετείχε σε συλλογικά έργα, όπως *Το δικό μας Πάσχα*, εκδ. *Νάρκισσος*, 2016 και το *Ο γηραιός πατήρ μου*, *Τα κείμενα των Φιλίππων 2009-2014*, Κάππα. Ακόμη, *Σχηματική σκέψη*, Gutenberg - Γ.- Κ. Δαρδανός, 2015. Επιπροσθέτως, *Το αποτύπωμα της κρίσης*, Μεταίχμιο, 2013, *Έρωσ*, Ψυχογιός, 2013, *Έρωσ 13*, Ψυχογιός, 2011, *Περί ζώων*, Ψυχογιός, 2011, *Η θέση της λογοτεχνίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, Ελληνοεκδοτική [εισήγηση], 2010, *Με τον ρυθμό της ψυχής*, Κέδρος, 2010, *Γλώσσα και λογοτεχνία στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια*

εκπαίδευση, Μεταίχιμο, 2005, *Μια blue jean πασχαλιά. Το κακό το πράγμα. Διπλοβρασιά. Η ζημιά. Λουλούδι από τον Παράδεισο*, Μεταίχιμο, 2002, *Βόλος: Μια πόλη στη λογοτεχνία*, Μεταίχιμο [επιμέλεια, κείμενα, επιμέλεια σειράς], 2001, *Μια πόλη, ένας συγγραφέας*, Μίνωας, 2001, *Η κοινωνική διάσταση του έργου του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη*, Οδυσσέας, 2000. (Πηγή: www.wikipedeia.)

Στην παρούσα εργασία επιλέξαμε για την έρευνά μας συγκεκριμένα έργα του Ακρίβου⁵⁸. Τα οποία θεωρούμε ότι ανταποκρίνονται στο θέμα της μελέτης μας. Τα βιβλία αυτά περιέχουν αναφορές για την επιρροή του τοπίου στην ανθρώπινη προσωπικότητα, η οποία συχνά είναι καταλυτική για την περαιτέρω πορεία του ανθρώπου. Με εκπληκτικό τρόπο, ο συγγραφέας καθιστά έκδηλη την επίδραση της φύσης στον ανθρώπινο χαρακτήρα και ακολούθως περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος προβαίνει σε διαφορετικές επιλογές ή σε κάποιες περιπτώσεις οδηγείται σε μια διαδικασία αναστοχασμού και επαναπροσδιορίζει τα δεδομένα της ζωής του.

Αλλάζει πουκάμισο το φίδι: Μια ανάγνωση του μυθιστορήματος με βάση την περιβαλλοντική ψυχολογία

Στο συγκεκριμένο έργο, ο κεντρικός χαρακτήρας αναζητά την ταυτότητά του, προσπαθώντας να διαπιστώσει, εάν είναι τύχη το να γεννηθεί κάποιος Έλληνας ή όχι. Αφορμή γι' αυτήν την αναζήτηση στάθηκε η συζήτηση που είχε μ' έναν Τούρκο στην Αδριανούπολη και τα προσβλητικά λόγια του τελευταίου για την χώρα μας. Έτσι, ο συγγραφέας ξεκινά ένα ταξίδι σε πόλεις και χωριά της Ελλάδας, ένα ταξίδι αναζήτησης κατά την διάρκεια του οποίου συναντάται πολλούς και διαφορετικούς ανθρώπους και παράλληλα ξετυλίγει περιόδους της ελληνικής ιστορίας.

Στο συγκεκριμένο βιβλίο, το περιβάλλον ασκεί μεγάλη επίδραση στον συγγραφέα, καθώς τον θέτει σε μια διαδικασία σκέψης για ζητήματα, τα οποία προηγουμένως δεν τον είχαν απασχολήσει, όπως είναι η εικόνα των σύγχρονων Ελλήνων στους άλλους λαούς ιδίως μετά την είσοδο της χώρας στο Δ.Ν.Τ. Παρατηρεί την διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στον τρόπο αντίληψης της σύγχρονης Ελλάδας σε σχέση με την Ελλάδα του παρελθόντος, οπότε και οι Έλληνες ανέπτυξαν έναν μεγάλο πολιτισμό και συγχρόνως σε διάφορες χρονικές στιγμές υποστήριξαν την πατρίδα τους με κάθε μέσο, ακόμη και με τίμημα την ίδια τους της ζωή.

⁵⁸ Βλ. εδώ πιο πάνω, Εισαγωγή.

Μάλιστα, τα λόγια του Τούρκου εργαζόμενου στο χαμάμ, το οποίο ο κεντρικός χαρακτήρας επισκέπτεται είναι χαρακτηριστικά: «Μάι φρεντ ... Γιουνανιστάν καπούτ, φαλιμέντο⁵⁹».

Έτσι, στην ατμόσφαιρα της Τουρκίας μέσα στον χώρο του χαμάμ, ένα απόκοσμο και ξένο περιβάλλον πραγματοποιείται μια καθοριστική συνάντηση του συγγραφέα με τον Χασάν, τον Τούρκο υπάλληλο του χαμάμ. Κατά την ροή της συζήτησης, ο Χασάν εκφράζεται με ειρωνικό τρόπο για τους Έλληνες, τους Γιονάν, που έχουν ως συνέπεια ο συγγραφέας να συνειδητοποιήσει το πώς οι Τούρκοι αντιμετωπίζουν τους Έλληνες και κυρίως τον τρόπο με τον οποίο αξιολογούν την κατάσταση, στην οποία έχει περιέλθει η Ελλάδα εξαιτίας των οικονομικών δυσκολιών που αντιμετωπίζει. Γι' αυτούς είναι οι φουκαράδες και οι ελεήμονες της Ευρώπης ιδίως με την επιβολή του οικονομικών μέτρων και την υπογραφή του μνημονίου. Μέσα στο ξένο περιβάλλον αντικρίζει την ειρωνεία, τον εμπαιγμό και την σκωπτική διάθεση για τον τρόπο που οι απλοί πολίτες της ξένης χώρας αντιμετωπίζουν την σύγχρονη Ελλάδα: «Γιουνάν φακίρ φουκαρά ... Γιοκσούλ γιοκσούλ...»⁶⁰.

Ο κεντρικός χαρακτήρας αρχίζει να διερωτάται για την αιτία αυτής της συμπεριφοράς του Χασάν· ειρωνευόταν την τραγική θέση της χώρας του από χαιρεκακία, διότι οι Έλληνες υπήρξαν η αιτία της πτώσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας;

Τα 'χασα. Τον κοίταξα και δεν πίστευα στα μάτια μου. Χαμογελούσε από εμπαιγμό και κοροϊδία! Ήταν σαν μου έλεγε με τον τρόπο του πως όπου να 'ναι η Ελλάδα θα κηρύξει καμιά βαρβάτη πτώχευση· δεν θα σηκώσει κεφάλι εις τον αιώνα τον άπαντα αυτοί τώρα που σας κυβερνούν, το Δ.Ν.Τ. και η Τρόικα, θα σας κάνουν να βλαστημήσετε την ώρα που γεννηθήκατε· έφτασε η ώρα, παλιογκιαούρηδες, να σκυλομετανιώσετε που πήρατε τα όπλα και επαναστατήσατε το 1821, που δώσατε το παράδειγμα και στους άλλους

⁵⁹ Κ. Ακρίβος, *Αλλάζει πουκάμισο το φίδι*, ό.π., σ. 15.

⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 16.

Βαλκάνιους να κάνουν ρημαδιό την μεγάλη οθωμανική αυτοκρατορία⁶¹.

Ἡ συμπεριφορά του είχε ως αιτία τον οίκτο για την δεινή θέση, στην οποία έχει περιέλθει η χώρα και οι πολίτες της; «Ἡ μήπως χαμογελούσε από οίκτο; - κι αυτό ήταν τρεις φορές χειρότερο. Κακόμοιροι Ἕλληνες, φουκαράδες ... Ὅχι ένα, όχι δύο, μα και δέκα μνημόνια να υπογράψετε, πάλι δεν σώζεστε! Σας λυπάμαι, βρε καρντάσηδες, αλλά ...⁶²».

Ἐτσι, μετά το πέρας της συζήτησης με τον Τούρκο υπάλληλο του χαμάμ, το περιβάλλον της Αδριανούπολης μεταβάλλεται. Το φυσικό τοπίο και τα ιστορικά μνημεία αλλάζουν όψη, όπως και η διάθεση του συγγραφέα προς αυτά: «τώρα δεν ήταν όπως στις προηγούμενες επισκέψεις, όταν όλα μου φαίνονταν γραφικά και ο κόσμος φιλόξενος». Η επίδραση αυτή δεν διαφοροποιείται, ακόμη και όταν περνά τα σύνορα και επιστρέφει στην Ελλάδα, καθώς αντιμετωπίζει αρνητικά του συμπολίτες του: «ένας ένας οι νυχτερινοί σταθμοί με υποδέχονταν στην οικονομική δυσπραγία, την πολιτική απαξίωση, την κατρακύλα ενός ολόκληρου λαού σε μια κατάσταση νεοφτώχειας. Σε μία χώρα ανυπόληπτη και για πολλούς ανάξια να λέγεται και να είναι ευρωπαϊκή⁶³».

Το συμβάν που συντελέστηκε στο χαμάμ της Αδριανούπολης προκαλεί την δυσθυμία του πρωταγωνιστή, ο οποίος επιστρέφει στην Ελλάδα μέσα σε άσχημη διάθεση: «δεν έλεγε με τίποτα να φτιάξει η διάθεσή μου⁶⁴».

Κατά την γνώμη μας, στο συγκεκριμένο έργο *Αλλάζει πουκάμισο το φίδι* διαπιστώνουμε, κυρίως, επιδράσεις από την θεωρία της περιβαλλοντικής ψυχολογίας. Παρατηρούμε ότι ο συγγραφέας μετά την συζήτηση που είχε με τον Τούρκο στο χαμάμ μετέβαλε τον τρόπο με τον οποίο αντικρίζει πλέον την πόλη της Αδριανούπολης, την οποία στο παρελθόν είχε πολλές φορές επισκεφτεί και πάντοτε χαιρόταν με το να περιδιαβαίνει τους δρόμους της πόλης και να συγχρωτίζεται με τους πολίτες.

⁶¹ Στο ίδιο, σ. 16.

⁶² Στο ίδιο, σ. 16.

⁶³ Στο ίδιο, σσ. 18-19.

⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 19.

Όμως, τώρα η πόλη έχει λάβει μία διαφορετική διάσταση, καθώς έχει γίνει απόκοσμη και απρόσιτη σε αυτόν. Σύμφωνα με την θεωρία της περιβαλλοντικής ψυχολογίας, όπως τουλάχιστον έχουμε αναφέρει στο πρώτο τμήμα της παρούσας εργασίας: «η ανθρώπινη αντίληψη πραγματοποιείται και με τις πέντε αισθήσεις. Ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον χώρο με συγκεκριμένο τρόπο, ο οποίος είναι ιδιαίτερος για τον καθένα και αποθηκεύεται στην μνήμη του. Κατά την διάρκεια αυτής της διαδικασίας, το εξωτερικό ερέθισμα μεταβάλλεται, δηλαδή η νοητή εικόνα που σχηματίζεται για την πρόσληψη ενός χώρου, τοπίου κλπ. διαφέρει από την πραγματική εικόνα. Η εσωτερική εικόνα ενέχει το ιδιαίτερο βάρος με τα νοήματα, που της προσδίδουν τα άτομα. Αυτό συντελείται υπό την επίδραση ορισμένων παραμέτρων, όπως είναι η παιδεία, η πολιτισμική ταυτότητα, η ψυχοσύνθεση και η διάθεση του ατόμου. Επομένως, η ανθρώπινη αντίληψη καθορίζεται από τις εμπειρίες που κάποιος φέρει, πράγμα που σημαίνει ότι η συμπεριφορά κάποιου εδράζεται σε αυτές τις εμπειρίες. Η άποψη αυτή είχε αρχικά ειπωθεί από τον Brunswick (1944), ο οποίος επεσήμανε την βαρύτητα του υποκειμενικού περιβάλλοντος στην δημιουργία της συμπεριφοράς αναφέροντας ότι η γνωστική αναπαράσταση του αντικειμενικού περιβάλλοντος που δημιουργεί το κάθε άτομο, σχηματίζεται με τον συνδυασμό πληροφοριακών ενδείξεων, οι οποίες διαφοροποιούνται από άνθρωπο σε άνθρωπο. Οι ανωτέρω πληροφορίες οδηγούν στον σχηματισμό της αντίληψης ότι η περιβαλλοντική αντίληψη είναι μία υποκειμενική διαδικασία. Βεβαίως, υπάρχουν ορισμένες κοινές αντιδράσεις, αλλά και συναισθήματα που προκαλεί το περιβάλλον στον άνθρωπο, πράγμα που συνδέεται με το γεγονός ότι οι άνθρωποι ανήκουν σε ομάδες, δηλαδή αποτελούν συγκεκριμένες ηλικιακές ομάδες, κοινωνικές ομάδες, πολιτισμικές ομάδες, οικονομικές, το φύλο κλπ»⁶⁵.

Υπό αυτήν την έννοια, ο ίδιος ο κεντρικός χαρακτήρας έχει προσδώσει διαφορετικό νόημα στην πόλη, πράγμα που καθίσταται έκδηλο και όταν εισέρχεται στην χώρα του, όπου αντιμετωπίζει με δυσπιστία τους συμπολίτες του και ξεκινά την αναζήτηση ανά την Ελλάδα, για να διαπιστώσει την μεταβολή που έχει συντελεστεί στην χώρα του, αλλά κυρίως στον ίδιο και στον τρόπο με τον οποίο βλέπει τον περιβάλλοντα χώρο.

⁶⁵ Α. Γοσποδίνη, *ό.π.*, σ. 45.

Ο κεντρικός ήρωας επιστρέφει στην Ελλάδα με το τρένο και κατά την διάρκεια του ταξιδιού του αποφασίζει να διαβάσει ένα βιβλίο, το οποίο αναφέρεται στους μύθους της Θράκης και τότε η διάθεσή του άρχισε να φτιάχνει, διότι: «βρε Χασαν, είναι ποτέ δυνατόν αυτός ο λαός με τέτοια φαντασία, με τέτοιο λόγο, να χρεοκοπήσει!...⁶⁶». Πέρα από την υλική χρεοκοπία υπάρχει και η ηθική και η στέρηση φαντασίας, λόγου και δημιουργικότητας. Ο ελληνικός λαός πάντοτε επεδείκνυε την δημιουργική του δύναμη, ακόμη και σε αντίξοες συνθήκες εν αντιθέσει προς τους λαούς της Ανατολής, οι οποίοι φημίζονται για την υπακοή τους. Η διαφορά αυτή έγκειται στην παιδεία των λαών. Οι Έλληνες από την αρχαιότητα έθεταν στο επίκεντρο τον Λόγο, δηλαδή την σκέψη, την ομιλία, την ανταλλαγή των απόψεων, ενώ οι λαοί της Ανατολής, λόγω του πολιτεύματός τους απλώς υπάκουαν. Πολύ σημαντική είναι και η παράμετρος της φαντασίας, την οποία τονίζει ο συγγραφέας και μας οδηγεί στην σοκρατική θεωρία. Ο Σωκράτης μέσω της διδασκαλίας του δεν αποσκοπούσε στην μετάδοση γνώσεων, αλλά «στην εμπειρία της μη γνώσης, δηλαδή στην απαλλαγή από την συνήθεια του συγκεκριμένου τρόπου σκέψης και ενέργειας. Έτσι, ο άνθρωπος κατακτά άλλες γνώσεις και παράλληλα μπαίνει σε μια διαδικασία πνευματικής ανανέωσης, η οποία συνδέεται με το περιβάλλον μέσα στο οποίο ο άνθρωπος πράττει.⁶⁷». Με αυτόν τον τρόπο, ο άνθρωπος υπερνικά την μέχρι πρότινος πρακτική και σκέψη με αποτέλεσμα να σκέπτεται τρόπους διαφορετικής συμπεριφοράς. Βεβαίως, σε αυτήν την διαδικασία η φαντασία διαδραματίζει τον βασικότερο ρόλο, διότι καθοδηγεί την σκέψη και την πράξη του ατόμου.

Ο κεντρικός χαρακτήρας ξεκινά μία περιήγηση στα μέρη της Ελλάδας θέλοντας να ανακαλύψει εάν οικονομική δυσπραγία συνάδει με την ηθική κατάπτωση και την πνευματική πενία. Ή να επιβεβαιώσει την άποψη που έχει ο ίδιος ότι ο πλούτος της Ελλάδας βρίσκεται στους ανθρώπους της, ακόμη και όταν οι περιστάσεις είναι δυσχερείς: « Αλλά πίστευα, αυτός ο τόπος πιο πολύ απ' τις ομορφιές ή τον πλούτο του έχει μεγαλύτερο πλούτο τους ανθρώπους του⁶⁸».

⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 27.

⁶⁷ F. Roustang, *Το μυστικό του Σωκράτη για την αλλαγή της ζωής*, μτφ. Π. Αγγελόπουλος, εκδ. Κέλευθος, Αθήνα 2013, σσ. 16-17.

⁶⁸ Στο ίδιο, σ. 35.

Η περιήγησή του τον φέρνει στα Ιωάννινα, την πόλη των φοιτητικών του χρόνων και αποφασίζει να κάνει μια βόλτα στο νησί της λίμνης των Ιωαννίνων: «με τα μάτια καρφωμένα στα τζαμιά και τους μιναρέδες, φυσικό ήταν το μυαλό μου να γυρίζει στα περασμένα⁶⁹», όπου εκεί ο συγγραφέας συναντά μια παλιά συμφοιτήτρια, η οποία κάνει οικονομικές θυσίες για να εξοικονομήσει χρήματα για την θεραπεία του τυφλού παιδιού της. Το περιβάλλον τον συγκινεί και ο νους του ανατρέχει στα φοιτητικά χρόνια και την ερωτική σχέση που είχαν⁷⁰. Το φυσικό τοπίο ασκεί μια νοσταλγική και συγχρόνως θεραπευτική διάθεση, όχι μόνο λόγω των αναμνήσεων, αλλά και της συνάντησης με μια γυναίκα, η οποία με αυτοθυσία και αυταπάρνηση αγωνίζεται για την αποκατάσταση της υγείας του παιδιού της: «είναι ωραία η ζωή στο νησί, δεν έχει τη φασαρία της πόλης, είναι όμορφα χειμώνα καλοκαίρι... κοίταξα την Γαλάτεια. Στο βλέμμα της είδα τις θυσίες που είχε κάνει και θα συνέχιζε να κάνει για χάρη του⁷¹». Βεβαίως, η επιστροφή από το νησί συνοδεύεται από την προσγείωση στην καθημερινότητα, καθώς συναντά στους δρόμους πεταμένα σκουπίδια, πράγμα που τον κάνει να θυμηθεί τα λόγια του φίλου του για τα μεμπτά της ελληνικής φυλής: « γύρω μου πλαστικά μπουκάλια, μωρομάντιλα, σακουλάκια από γαριδάκια, ... παραλίγο να πατήσω πάνω σε κάτι ακαθαρσίες. Αι σιχτιρ! είπα τσατισμένος⁷²».

Ο επόμενος τόπος αναζήτησης είναι τα Πομακοχώρια της Θράκης. Ο τόπος ξυπνά στον κεντρικό χαρακτήρα αναμνήσεις από παρελθόντα έτη από εκδρομές που είχε κάνει με φιλικές παρέες και έτσι, το φυσικό τοπίο συνδέεται με παλαιότερες όμορφες αναμνήσεις και έτσι αποκτά οικειότητα και συνδέεται αναπόσπαστα με τον ίδιο τον συγγραφέα: « ήταν το 1995 και με μια φιλική παρέα για μέρες γυρίζαμε το ένα μετά το άλλο τα Πομακοχώρια στη βόρεια Θράκη. Ένα βράδυ φτάσαμε στο χωριό Ρούσσα ... εκεί σε μια πλαγιά με πανύψηλες βελανιδιές και μουριές ...»⁷³.

Ο κεντρικός χαρακτήρας περιηγείται σε χώρους θρησκευτικής λατρείας της περιοχής και σκέφτεται ότι κάποτε συνυπήρχαν οι Ορθόδοξοι με τους Μουσουλμάνους στον ίδιο τόπο, δίχως προβλήματα και προστριβές. Οι τελευταίοι είχαν μάλιστα δανειστεί στοιχεία στην θρησκεία τους και στις τελετές τους από τους χριστιανούς. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, το τοπίο ανασύρει σκέψεις για το

⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 56.

⁷⁰ Στο ίδιο, σσ. 56 κε.

⁷¹ Στο ίδιο, σ. 58-59.

⁷² Στο ίδιο, σ. 66.

⁷³ Στο ίδιο, σ. 82.

παρελθόν και την ιστορία αυτού του τόπου: «η εικόνα χριστιανών και μουσουλμάνων να προσεύχονται, να τάζουν, να εγκοιμούνται και να αγιάζονται μαζί⁷⁴».

Ο κεντρικός χαρακτήρας περιδιαβαίνει τα ελληνικά βουνά, αναζητώντας ουσιαστικά την ταυτότητα του σύγχρονου Έλληνα. Ανεβαίνοντας στα Άγραφα από τα ελληνικά βουνά θυμάται ένα ιστορικό γεγονός από τον εμφύλιο. Ήταν νύχτα άγριου χειμώνα, όπου αντάρτες και στρατιώτες του ελληνικού στρατού πέρασαν την νύχτα μαζί, αδερφωμένοι μπροστά στο μένος της φύσης. Ξημέρωνε Πάσχα και μαζί οι Έλληνες προσπάθησαν να προστατευθούν από το ψύχος των βουνών των Αγράφων⁷⁵.

και να που τώρα τα αντίπαλα σώματα ήρθαν και πλάγιασαν το ένα δίπλα στο άλλο. Ο αντάρτης κόλλησε το κορμί του σε εκείνο του φαντάρου, η πλάτη του στρατιώτη σε αυτή του εχθρού, η μία ανάσα χουχούλιασε και ζέστανε την άλλη, το ένα στέρνο εφάρμοσε πάνω στου αντίπαλου, άπλωσαν τα χέρια και αγκαλιάστηκαν για να πάρουν και να δώσουν θερμή, παλάμες τρύπωσαν μες στις ξένες μασχάλες, χέρια σφίχτηκαν, σκέλια ανακλαδεύτηκαν και ενώθηκαν, σώματα έγιναν ένα, λες και ήταν μικρά παιδιά, αδέρφι που έπεσαν να κοιμηθούν στο χωριάτικο δώμα και σφίγγονται από τον φόβο της θύελλας που λυσομανάει έξω από το φτωχικό τους και αυτά τρέμουν, τουρτουρίζουν, ξέρουν καλά πως ο ένας είναι η σωτηρία για τον άλλον, αυτός ο άλλος που πιθανόν χτες να ήταν ο θύτης ή το θύμα τους και που ίσως αύριο, αν βέβαια σωθούν από την μανία του χιονιά, να σκοτωθούν από αυτόν ή να τον σκοτώσουν, μα τώρα, ... είναι η σχεδία της σωτηρίας τους⁷⁶.

Όπως ήδη αναφέραμε, η περιήγησή του στα βουνά των Αγράφων λειτουργεί ως αφορμή για μια περιήγηση στην ιστορία. Ο ήρωας αναφέρεται σε ηρωικές μορφές σημαντικών εθνικών στιγμών της χώρας μας, όπως ο Χρήστος Μηλιόνης και μας

⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 84.

⁷⁵ Στο ίδιο, σσ. 90 κε.

⁷⁶ Στο ίδιο, σσ. 93-94.

θυμίζει ηρωικά ανδραγαθήματά τους. Έτσι, αντιπαραβάλλεται η Ελλάδα του σήμερα, του ξεπεσμού με τις ηρωικές μορφές και τα πρότυπα του παρελθόντος, τα οποία αποτελούν το εφαλτήριο για την νέα γενιά, ώστε να μην επαναλάβει τα λάθη της φυλής της, αλλά τις ενάρετες και ηρωικές πράξεις αυτής⁷⁷. Έχουν όμως στην πραγματικότητα αυτές οι πράξεις τον ίδιο αντίκτυπο, όπως για τους ανθρώπους της εποχής που συντελούνταν τα γεγονότα. Την απάντηση την δίνει ο πρωταγωνιστής στην συζήτησή του με τον αφηγητή της ιστορίας, τον μπαρμπά – Λάμπρο: «όλο τέτοια λέμε για να περνάει η ώρα. Τι τα θες όμως... Παραμύθια για να αποξεχνιόμαστε...⁷⁸».

Υπάρχει και ο αντίποδας σε αυτήν την περιήγηση τώρα πια στα βουνά των Τρικάλων, όπου μεταβαίνει ο συγγραφέας, διότι δεν θυμάται μόνο τις ένδοξες στιγμές της ελληνικής ιστορίας, αλλά και τις μεμπτές, ιδίως από τους σύγχρονους Έλληνες, γεγονός που φαίνεται από την παράθεση που αναφέρει και ανήκει σε απόσπασμα από τον Φώτη Κόντογλου, ο οποίος επισημαίνει ήδη από την δεκαετία του 1950 ότι οι Έλληνες σταδιακά απομακρύνονται από την παράδοση, την θρησκεία και γενικώς τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τον ελληνισμό, θέλοντας, κατά την γνώμη μας, να αναφερθεί στην ξενομανία που κατακυριεύσε τον τόπο:

παράξενο πράγμα φαίνεται στην σημερινή γενιά το να καταγίνεται με την θρησκεία και με τους αγίους. Μα τώρα με τον ανεμοστρόβιλο που πήρε τα μυαλά μας, όλα τα ξεχάσαμε, όλα τα τίμια και τα ελληνικά, σαν να στόμωσε το μνημονικό μας. Σήμερα βλέπουμε να καλοπεράση το κορμί μας, και χέρσωσε η ψυχή μας, και η γλυκόλαλη βρυσούλα της θύμησης ... γινήκαμε αναίσθητοι και αχάριστοι. Καταφρονούμε την φτώχη μα πονετικά πατρίδα μας, γινήκαμε αδιάφοροι για τη θρησκεία μας ...⁷⁹.

Μετά από την επίσκεψη στα Τρίκαλα, ο πρωταγωνιστής αποφασίζει να επισκεφτεί την Πελοπόννησο και οδηγείται στην Λακωνία. Γι' αυτό τον λόγο, χρησιμοποιεί για την μετάβασή του στην Σπάρτη, το λεωφορείο και μέσω του

⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 108.

⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 109.

⁷⁹ Στο ίδιο, σ. 112.

Ταυγέτου οδηγείται στον προορισμό του. Διασχίζοντας το βουνό του Ταυγέτου θυμάται την ιστορία του καθηγητή Λιαντίνη, ο οποίος αποφάσισε να τελειώσει την ζωή του μέσα σε μια σπηλιά την ψηλότερη κορυφή του Ταυγέτου. Συνειρμικά ο νους το κεντρικού χαρακτήρα πηγαίνει στον δικό του ήρωα, ο οποίος αποφάσισε να πεθάνει στον βουνό του Πηλίου μέσα στα χιόνια. Το φυσικό τοπίο εδώ λειτούργησε για τους δυο τεθνεόντες ως ένα είδος απελευθέρωσης και λύτρωσης⁸⁰. Στην Σπάρτη κάνει μια επίσκεψη στον αρχαιολογικό χώρο των Αμυκλών στον Ταΰγετο, η οποία αποτέλεσε μια διαδικασία αναστοχασμού και σκέψης προσδίδοντας αιτιάσεις στην ελληνική φυλή για τα γνωρίσματα από τα οποία διέπεται. Ο κεντρικός χαρακτήρας με κριτική διάθεση στέκεται απέναντι στα μειονεκτήματα των Ελλήνων και προσπαθεί να αναιρέσει ή να επιβεβαιώσει την ύπαρξή τους. Η διάθεση αυτή εκκινεί από την αγάπη που τρέφει για την χώρα του και την θλίψη του για την κατάσταση, στην οποία έχει περιέλθει. Έτσι, ο ήρωας προβαίνει σε μία αναδρομή στην ιστορία της χώρας μας λόγω μίας συζήτησης με έναν γνωστό του που συνάντησε στον αρχαιολογικό χώρο, ο οποίος του λέει ότι οι Έλληνες ψάχνουν να βρουν φιλέλληνες και δεν έχουν εμπιστοσύνη στις δυνάμεις τους, αλλά επιθυμούν ξένους προστάτες, ακόμη και εάν βάλουν κατά των ελληνικών συμφερόντων. Ο ήρωας συμφωνεί με τον φίλο του αναφορικά με τις κακοδαιμονίες του ελληνικού κράτους, οι οποίες το οδήγησαν στην κατάσταση του οικονομικού μαρασμού και της εξάρτησης από τις ξένες δυνάμεις. Βεβαίως, διαφωνεί ως προς το γεγονός ότι η κατάσταση είναι μη αναστρέψιμη, διότι ο ήρωας θεωρεί ότι υπάρχουν ακόμη υγιείς δυνάμεις στην χώρα που μπορούν να βοηθήσουν στην ανόρθωσή της σε όλα τα πεδία, δηλαδή ηθικό, οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικό και πνευματικό: «κατά βάθος δεν διαφωνούσαμε για τις αιτίες που μας οδήγησαν εδώ ...»⁸¹.

Ως εκ τούτου, στον αντίποδα υπάρχει ο Έλληνας, ο οποίος μοχθεί και βασίζεται στις δυνάμεις του και στην αλτρουιστική διάθεση προς τον πλησίον. Έναν τέτοιο Έλληνα της υπαίθρου γνωρίζει στην περιοχή των Τρικάλων, ο οποίος τυχαίνει να είναι και ιερέας, τον παπά-Λάμπρο. Μέσα από τα μάτια του και την περιφορά του στο φυσικό τοπίο της περιοχής έρχεται σε επαφή με τα προβλήματα της υπαίθρου και των ανθρώπων της, όπως τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι αγρότες, οι κτηνοτρόφοι, οι αλιείς και οι μικροκαλλιεργητές, οι οποίοι πέφτουν θύματα των

⁸⁰ Στο ίδιο, σ. 134.

⁸¹ Στο ίδιο, σ. 140.

μεσαζόντων, καθώς οι τελευταίοι αισχροκερδούν σε βάρος τους. Ο κεντρικός χαρακτήρας του βιβλίου αναλογίζεται ότι τελικά είναι αυτοί οι άνθρωποι που στηρίζουν την ελληνική οικονομία και τονίζει ότι η ύπαιθρος πρέπει να αποτελέσει την καρδιά της οικονομίας και όχι οι πόλεις. Γι' αυτό είναι αναγκαία η βελτίωση των συνθηκών του βίου τους. Εξάλλου τα χωριά των Τρικάλων πρωτοστάτησαν με τους αγώνες τους για την επιβολή μεταρρυθμίσεων που θα έδιναν στους αγρότες την ευκαιρία να έχουν μια καλύτερη ζωή και να μην τους εκμεταλλεύονται οι τσιφλικάδες. Ο ήρωας περπατώντας στις δασωμένες πλαγιές της περιοχής του έρχονται στο νου αγωνιστές της περιοχής, όπως ο Στέφανο Γρανίτσας, ο οποίος είχε διατελέσει και βουλευτής του Ελ. Βενιζέλου: «αυτό θα ήταν το κατάλληλο μέρος για να φέρω στον νου μου τον Στέφανο Γρανίτσα... εξού και ο αγώνας που έκανε για μεταρρυθμίσεις σε αγροτικά ζητήματα και οι αντίστοιχες μελέτες και εργασίες»⁸².

Ο κεντρικός χαρακτήρας ευρισκόμενος στην Ηλεία φιλοξενήθηκε στην κατοικία του παπά-Οδυσσέα, ο οποίος ήταν ένας λαϊκός άνθρωπος, αλλά στήριζε αποτελεσματικά τους συγχωριανούς του, ώστε να ορθοποδήσουν από τις καταστροφικές πυρκαγιές του παρελθόντος. Μάλιστα, προσέφερε αγαθά πρώτης ανάγκης σε ανθρώπους που τα είχαν ανάγκη, κρυφά, ώστε οι ευεργετηθέντες να μην γνωρίζουν τον αποστολέα του περιεχομένου⁸³. Η εντύπωση που προκάλεσε στον συγγραφέα ο ηλικιωμένος ιερέας ήταν μεγάλη, όπως φαίνεται από τον χαρακτηρισμό που του απέδωσε: «ένας αληθινός Αβραάμ, ένα κράμα από Άγιο Φραγκίσκο και Διόνυσο μαζί». Ο ιερέας ξενάγησε τον συγγραφέα και καλεσμένο του στο φυσικό τοπίο της ορεινής Ηλείας δείχνοντάς του τι έχει απομείνει από τις πυρκαγιές και κυρίως περιγράφοντας το άλλοτε φυσικό πλούτο της περιοχής: «εδώ ήταν ένα πευκοδάσος εδώ... σε εκείνη την πλαγιά το εκκλησάκι της Αγίας Παρασκευής... τώρα όλα αποκαΐδια⁸⁴». Το φυσικό τοπίο της περιοχής κάνει τον συγγραφέα να αισθανθεί ζήλια για την ομορφιά του τόπου και από την άλλη πλευρά, να μακαρίζει την τύχη του που γνώρισε έναν άνθρωπο τέτοιας ηθικής υποστάσεως και με μια πολύπλευρη προσωπικότητα. Τα συναισθήματά του αποτυπώνονται από την παράθεση του κειμένου του Γιώργου Ιωάννου: «... ζηλεύω αυτούς που βρίσκονται στον τόπο τους, στα χωράφια τους, στους συγγενείς τους, στα πατρογονικά τους.

⁸² Στο ίδιο, σ. 104.

⁸³ Στο ίδιο, σ. 144.

⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 144.

Τουλάχιστον, ας ήμουν σ' έναν προσφυγικό συνοικισμό με ανθρώπους της ράτσας μου τριγύρω⁸⁵». Με την παράθεση του ανωτέρω αποσπάσματος, ο συγγραφέας θέλει να καταδείξει την μοναξιά και την απομόνωση που βιώνει όποιος δεν βρίσκεται σε οικείο περιβάλλον μαζί με ανθρώπους που τους ενώνουν κοινά βιώματα. Ιδίως, η ζωή σε μια μεγάλη πόλη εμπερικλείει πολύ μοναξιά για τους κατοίκους. Η μοναξιά συμπλέκεται με την προσφυγιά, όπως ο πρόσφυγας νιώθει μόνος στον τόπο φιλοξενίας, κατά τον ίδιο τρόπο ο άνθρωπος βιώνει την μοναξιά στην μεγαλούπολη. Ο μοναχός άνθρωπος αισθάνεται οικεία να βρίσκεται σ' έναν προσφυγικό συνοικισμό από το να ζει σε μία μεγάλη και αφιλόξενη πόλη. Αισθάνεται ζήλεια για όσους μπορούν να βρίσκονται στον τόπο τους μαζί με τους οικείους τους ή ακόμη και αυτούς που, αν και οδηγήθηκαν στην προσφυγιά, διατηρούν στενούς δεσμούς με την ράτσα τους .

Όπως αναφέραμε παραπάνω, στην περιβαλλοντική θεωρία: «η εσωτερική εικόνα ενέχει το ιδιαίτερο βάρος με τα νοήματα, που της προσδίδουν τα άτομα. Αυτό συντελείται υπό την επίδραση ορισμένων παραμέτρων, όπως είναι η παιδεία, η πολιτισμική ταυτότητα, η ψυχοσύνθεση και η διάθεση του ατόμου. Επομένως, η ανθρώπινη αντίληψη καθορίζεται από τις εμπειρίες που κάποιος φέρει, πράγμα που σημαίνει ότι η συμπεριφορά κάποιου εδράζεται σε αυτές τις εμπειρίες⁸⁶». Το παραπάνω καθίσταται εμφανές στην περιδιάβασή του στην Ελλάδα, όπου οι αναμνήσεις του συγγραφέα χρωματίζουν και τον τρόπο με τον οποίο βλέπει τον τόπο και συγχρόνως, σκεπτόμενος την ιστορία του καθενός τόπου που επισκέπτεται πάλι διαμορφώνει μια νέα οπτική για τον τόπο. Παρατηρούμε ότι η παιδεία του και τα βιώματα του, εμπειρίες που αποκομίζει μέσω των συζητήσεων με τους ανθρώπους που συναντά σε καθεμία περιοχή που επισκέπτεται προσδιορίζουν την διάθεσή του για τον τόπο.

Με ποιον τρόπο, όμως, η θεωρία της περιβαλλοντικής ψυχολογίας μπορεί να εξηγήσει την στάση του κεντρικού χαρακτήρα προς τους Νεοέλληνες; Για παράδειγμα, συναντά απλούς ανθρώπους, οι οποίοι με την συμπεριφορά τους και τον χαρακτήρα τους αποτελούν το αντιστάθμισμα της δύσκολης κατάστασης, που έχει περιέλθει τα τελευταία χρόνια η χώρα, η οποία λόγω των μνημονίων και της οικονομικής χρεοκοπίας λοιδορείται και εξευτελίζεται διεθνώς.

⁸⁵ Στο ίδιο, σ. 147.

⁸⁶ Βλ. εδώ πιο πάνω, σ. 7.

Ο κεντρικός χαρακτήρας νιώθει ελπίδα με τις παρακάτω συναντήσεις ότι υπάρχει μέλλον για αυτόν τον τόπο, καθώς υπάρχει ο Έλληνας, ο οποίος μοχθεί και βασίζεται στις δυνάμεις του και στην αλτρουιστική διάθεση προς τον πλησίον. Ένα τέτοιο πρόσωπο που συνάντησε ήταν σε ορεινό χωριό των Τρικάλων, ο παπά-Λάμπρος, όπως ήδη αναφέραμε και ο ήρωας ήρθε σε επαφή με τα προβλήματα της υπαίθρου και των ανθρώπων της. Το γεγονός αυτό μεταβάλλει την οπτική του για την επαρχία, διότι σκέφτεται ότι αυτοί οι άνθρωποι είναι οι στυλοβάτες της ελληνικής οικονομίας, όπως και η ύπαιθρος και όχι τα μεγάλα αστικά κέντρα. Ως εκ τούτου, είναι αναγκαία η στήριξή τους⁸⁷. Άλλο ένα παράδειγμα τέτοιας προσωπικότητας είχε με την συνάντησή του και στην Ηλεία, όπου φιλοξενήθηκε στην κατοικία του παπά-Οδυσσέα. Ο ιερέας ήταν ένας λαϊκός άνθρωπος, ο οποίος είχε έντονα αλτρουιστικά συναισθήματα για τους συγχωριανούς του, τους οποίους βοηθούσε, ώστε να ορθοποδήσουν από τις καταστροφικές πυρκαγιές του παρελθόντος προσφέροντάς τους αγαθά⁸⁸. Εκεί, γνωρίζοντας το φυσικό τοπίο της περιοχής, παράλληλα έρχεται σε επαφή με τους ανθρώπους που ζουν εντός αυτού, με αποτέλεσμα το τοπίο να λαμβάνει μια διαφορετική διάσταση, διότι το φυσικό τοπίο καθίσταται οικείο⁸⁹.

Επανερχόμενοι στο ερώτημα που θέσαμε στην αρχή του κειμένου αναφορικά με τον τρόπο, που η θεωρία της περιβαλλοντικής ψυχολογίας μπορεί να εξηγήσει την στάση του συγγραφέα προς τους Νεοέλληνες και ακολούθως τον τρόπο με τον οποίο βλέπει το τοπίο, δηλαδή με θετικό τρόπο, θα λέγαμε ότι εξαρτάται από την παιδεία του συγγραφέα και τις αναμνήσεις που έχει, δεδομένου ότι και ο ίδιος έχει ζήσει σε μια επαρχιακή πόλη και οι προσλαμβάνουσες ή ότι θεωρεί ως θετικό πρότυπο άπτονται των εικόνων που έχει με τον απλό λαό, που αγωνίζεται για την βελτίωση των συνθηκών της ζωής του, Προφανώς το αξιακό του σύστημα συνάδει περισσότερο με τις αρχές αυτών των ανθρώπων παρά με τους επιτυχημένους ανθρώπους των μεγάλων αστικών κέντρων. Η περιβαλλοντική ψυχολογία υποστηρίζει ότι: «Το τι ξέρουμε και κατανοούμε από το περιβάλλον επηρεάζει τις εκτιμήσεις μας και τις συμπεριφορές που εκδηλώνουμε στο φυσικό περιβάλλον⁹⁰». Έτσι, η επαφή του ήρωα με τους ανθρώπους που συναντούσε μέσα στο φυσικό τοπίο και οι συζητήσεις που

⁸⁷ Κ. Ακρίβος, *Αλλάζει πουκάμισο το φίδι*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2013, σ. 104.

⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 144.

⁸⁹ Συγκολλίτου, *ό.π.*, σ. 71.

⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 106.

έκανε μετέβαλλε έως ένα βαθμό την προσωπική του οπτική απέναντι στον ίδιο τον χώρο.

Ο κεντρικός χαρακτήρας συνεχίζοντας τα ταξίδια στην Ελλάδα έχει ως επόμενο προορισμό το Ναύπλιο, όπου πηγαίνει στο κάστρο της πόλης και εκεί, τα βήματά του τον οδηγούν στην ειρκτή που είχαν φυλακισμένο τον Κολοκοτρώνη. Πρόκειται για μια τρύπα σκοτεινή, η οποία κάνει τον συγγραφέα να διερωτηθεί για το πώς γλίτωσε τα λογικά του ο Γέρος του Μοριά. Ο μεγάλος αγωνιστής τιμωρήθηκε βάνουσα για τις υπηρεσίες που προσέφερε στην πατρίδα του. Ο συγγραφέας μεταφέρει τα λόγια του Βενέζη θέλοντας να καταδείξει την αχαριστία του ελληνικού έθνους σε αυτόν που το υπηρέτησε: «εδώ θάφτηκε, υπέφερε και πέθανε η λεβεντιά της Ελλάδας⁹¹». Ο Βενέζης αποτυπώνει με εύγλωττο τρόπο την σκληρή αλήθεια σχετικά με το γεγονός της φυλάκισης του Κολοκοτρώνη, την περίοδο της Επανάστασης. Σε μια κρίσιμη στιγμή, που θα κρινόταν η ευόδωση του αγώνα για την απελευθέρωση της Ελλάδας από τον τουρκικό ζυγό, οι αντιφρονούντες αποφάσισαν να φυλακίσουν τον μεγάλο αγωνιστή, αποβλέποντας στην εξυπηρέτηση των ιδιοτελών συμφερόντων. Τελικά, αφού κινδύνευε να καταπνιγεί ο αγώνας από τον Ιμπραήμ, αποφυλακίστηκε ο Κολοκοτρώνης και ο Παπαφλέσσας θυσιάστηκε στο Μανιάκι για να εξιλεωθεί από τα σφάλματά του, αφού συμμετείχε στην απόφαση για την φυλάκιση του Κολοκοτρώνη.

Ο χαρακτήρας διαρκώς βρίσκεται σε διαφορετικά περιβάλλοντα και τοπία. Οπότε ένα νέο ταξίδι τον περιμένει αυτήν την φορά στην Κίνα. Εκεί γίνεται αποδέκτης θερμών εκδηλώσεων για την Ελλάδα και τον ελληνικό πολιτισμό. Μάλιστα, ένας κινέζος καθηγητής του λέει: «μην αφήσετε να σας φύγουν οι σοφοί από τα χέρια σας. Μόνο έτσι θα σωθείτε!⁹²». Η απάντηση που έψαχνε για την σύγχρονη Ελλάδα, περιδιαβαίνοντας τον ελληνικό τόπο, του δίδεται στην μακρινή Κίνα. Σε αυτό το κράτος εισπράττει την εκτίμηση που τρέφουν οι επαίοντες για την Ελλάδα, τους Έλληνες και τον πολιτισμό τους. Η επαφή του με το φυσικό τοπίο της χώρας, πάρκα, λίμνες κ.λπ. του ξυπνά πρωτόγνωρα συναισθήματα, καθώς έρχεται σε επαφή με έναν πολιτισμό, ο οποίος διαφέρει πολύ από τον τρόπο ζωής της Ελλάδας. Παράλληλα γνωρίζει μέσα σε αυτόν τον τόπο ανθρώπους, οι οποίοι μιλούν θερμά για την χώρα μας. Εμφαντικά δηλώνει ο συγγραφέας ότι: «να λοιπόν, σκεφτόμουν, που

⁹¹ Στο ίδιο, σ. 171.

⁹² Στο ίδιο, σ. 241.

υπάρχουν λαοί, οι οποίοι μας σέβονται και μας εκτιμούν ακόμη. Δεν τους έχει πτοήσει η γενική καταφρόνια και η φθίνουσα πορεία μας. Πιστεύουν στην Ελλάδα, δηλαδή στους Έλληνες· ότι είμαστε ικανοί να βγούμε σώοι από την Σκύλλα και τη Χάρυβδη⁹³».

Παρόλ' αυτά ο συγγραφέας συνεχίζει την επίμονη πορεία του στην Ελλάδα, προσπαθώντας να μάθει εάν τελικά οι Έλληνες είναι αυτοί που περιγράφονται από τα ευρωπαϊκά μέσα και τους γείτονές της, δηλαδή οι χρεοκοπημένοι πολίτες σε όλα τα επίπεδα –οικονομικό, ηθικό, πολιτιστικό, πολιτικό, αξιών και πνευματικό - και το ταξίδι τον φέρνει στην πρωτεύουσα της χώρας, την Αθήνα. Έτσι, αποφάσισε να περάσει μία νύχτα στο επιβλητικό τοπίο της Ακρόπολης. Κρύφτηκε σε μία κρύπτη και έβλεπε μέσα από τα μάρμαρα την Αθήνα. Τότε είχε μία συνάντηση με έναν νεαρό, πλάσμα της φαντασίας του ή του ονείρου του, του μιλά με νοσταλγία για την προσφυγιά του 1922 και του λέει ότι «στην Ελλάδα υπάρχουν δύο ράτσες· η ράτσα του Σωκράτη και η ράτσα του Άνυτου». Ο νέος θέλει να δείξει με αυτά τα λόγια τους ανθρώπους που οδηγούν την Ελλάδα στο μεγαλείο και τα αναχώματα που βάζουν οι υπόλοιποι⁹⁴.

Το φυσικό τοπίο επιδρά νοσταλγικά, στοχαστικά και συχνά δραματικά στον ήρωα. Του θυμίζει τις μαύρες σελίδες της ελληνικής ιστορίας, αλλά συγχρόνως τον φέρνει σε επαφή με τους σύγχρονους, απλούς πολίτες αυτούς του κράτους, οι οποίοι αποτελούν τις υγιείς βάσεις για την δόμηση μίας Ελλάδας με αρχές και όραμα για το μέλλον και τις επόμενες γενιές.

Τα φυσικά τοπία που περιγράφει ο συγγραφέας μετατρέπονται σε λογοτεχνικά τοπία, που ενδεχομένως ο ίδιος να μην τα έχει αντικρίσει, αλλά βρίσκονται μέσα στις λέξεις που έχουν επιλεγεί για να τα αποδώσουν. Μέσα σε αυτήν την διαδικασία, ο αναγνώστης συμμετέχει με ενεργό τρόπο και τα τοπία αποκτούν σημασία, φανερώνοντας την αξία του τόπου και βεβαίως το νόημα που ενέχουν για τον συγγραφέα λόγω της σημασίας που τους προσδίδει. Το φυσικό τοπίο και γενικότερα ο τόπος φέρει ζωή και κουβαλά τις αντιλήψεις, τις πράξεις, τις συνήθειες και τα λόγια πολλών γενιών. Υπό αυτήν την έννοια, το τοπίο είναι ένας φορέας ζωής και συνεχίζει την απρόσκοπτη λειτουργία του, εφόσον συνδέεται με ανθρώπους. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται μια σπείρα σημασιοδότησης, όπως αναφέρει ο

⁹³ Στο ίδιο, σ. 242.

⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 366.

Thrift⁹⁵. Ο αναγνώστης μετατρέπεται σε έναν εξερευνητή, που βιώνει τοπία και ξαναζεί στις εποχές, ταξιδεύει στις πόλεις, γνωρίζει τη φύση και τα βουνά, συνομιλεί με την θάλασσα και μέσω του φυσικό τοπίου προσδίδει νόημα, ύπαρξη και σημασία στην ζωή και στα τοπία που δεν έχει δει. Με αυτόν τον τρόπο, η τεχνική του συγγραφέα, δηλαδή η χρήση των λογοτεχνικών μέσων θα υπηρετήσει την διάθεσή του, προσδίδοντας νόημα στις λέξεις⁹⁶.

Τελευταία νέα από την Ιθάκη: Αξιοποίηση στοιχείων της θεωρίας του Noel Arnaud για την ανάγνωση του βιβλίου

Στο βιβλίο *Τελευταία νέα από την Ιθάκη*, η φύση και το τοπίο έχουν μόνο βοηθητικό ρόλο στην αφηγηματική διαδικασία, δηλαδή δεν πρωταγωνιστούν, αλλά ο συγγραφέας εστιάζει κατά κύριο λόγο στην δράση των προσώπων.

Εκείνο που εντοπίσαμε κατά την πορεία τη μελέτης μας είναι το γεγονός ότι παρατηρείται συχνά μία αντίθεση ανάμεσα στα συναισθήματα των ηρώων και της φύσης, όπως στην περίπτωση της ιστορίας με τον Κολοκοτρώνη, όπου δίνεται η αντίθεση του λαμπρού ήλιου με το σκοτεινό μουντρούμι, όπου είχαν κλείσει τον αγωνιστή της Επανάστασης. Επίσης, ο ήλιος έρχεται σε αντίθεση με τα συναισθήματα, εν προκειμένω δυσάρεστα, του Κολοκοτρώνη για τον χαμό του γιού του, του Πάνου: «έξω ο ήλιος λάμπει μα εμένα μου έμοιασε μαύρος, κατάμαυρος»⁹⁷.

Επιπλέον, περιγράφονται αγροτικά τοπία και ο τρόπος που παρουσιάζονται είναι πάντα θετικός. Προκαλούν ευχάριστες αναμνήσεις στους ήρωες και τους κάνουν να νιώθουν ευτυχία ευρισκόμενοι ανάμεσά τους, όπως στην περίπτωση του Κεμάλ: «εκείνες τις ώρες της ανάπαυλας ο μικρός Κεμάλ χαιρόταν να ακούει τον πατέρα του να μιλάει και να ονοματίζει τα βουνά, τα βοσκοτόπια, τις πηγές και τα φαράγγια. Γελούσε με τις αστείες ιστορίες που του έλεγε, μα πιο πολύ η καρδιά του γλυκαινόταν παράξενα με τις διηγήσεις για τα παλιά χρόνια. Τότε που ο πατέρας του ήταν παιδί και έζησε τον πόλεμο με τους Γιουνάνηδες, που είχαν έρθει να τους πάρουν τα σπίτια και τα χωριά τους. Η φωνή του είχε θυμό για τους εισβολείς, αλλά και καμάρι για το πώς κατάφεραν να τους νικήσουν και στο τέλος να τους πετάξουν στην θάλασσα. Όμως κάπου καταλάβαινε την φωνή του να ραγίζει μόλις έπαιρνε να

⁹⁵Α. Παπαδόπουλος.- Κ. Χατζημιχάλης (επιμ.), *Σλλογή Κειμένων για το Μάθημα της Πολιτισμικής Γεωγραφίας*, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2005, σ. 5.

⁹⁶Ε.Π. Παπανούτσος, στο Δοκίμιο «Η έννοια του ύφους», 1993, σ. 147.

⁹⁷Κ. Ακρίβος, *Τελευταία νέα από την Ιθάκη*, εκδ. Μεταίχμο, Αθήνα, 2016, σ. 38 κε.

θυμάται και να μνημονεύει τους γείτονες και φίλους του ρωμιούς⁹⁸». Η ζωή των ανθρώπων και οι εμπειρίες τους συνδέονται με την φύση και τα τοπία. Ενδεχομένως, η εικόνα αυτή παραπέμπει στο *Όνειρο στο Κύμα* του Α. Παπαδιαμάντη, όπου ο συγγραφέας ήταν ευτυχής μόνο κοντά στην φύση του νησιού του και όχι στο αστικό κέντρο.

Το φυσικό περιβάλλον προσφέρει ψυχική ανάταση και ξεκούραση στους πρωταγωνιστές. Τους κάνει είτε να θυμούνται τους τόπους που έχασαν είτε να ξεχνούν την κόπωση από την εκτέλεση των καθημερινών δραστηριοτήτων: «από το απόγευμα μέχρι τώρα δεν κάνει τίποτ' άλλο από το να διορθώνει τα γραπτά των μαθητών της τρίτης λυκείου. Πιάστηκε η μέση του. Σηκώνεται να ξεμουδιάσει λίγο. Πλησιάζει το παράθυρο. Βροχερή η φετινή άνοιξη, οι κήποι και οι αυλές όπου να 'ναι θα πρασινίσουν, πέταξε μπόι και ο μικρός πλάτανος. Πήρε να σουρουπώνει. Στον Παγασητικό φάνηκαν τα φώτα από τα γρι γρι⁹⁹».

Ο Noel Arnaud ορίζοντας τον τόπο αναφέρει ότι: «είμαι ο χώρος που βρίσκομαι», δηλαδή ο χώρος για τον άνθρωπο δεν αποτελεί μια αφηρημένη τοποθεσία, αλλά «ένα σύνολο υλικών πραγμάτων, που συνοδεύονται από άυλα φαινόμενα, τα οποία μεταφέρονται στο χώρο μέσω της ανθρώπινης παρουσίας. Ο χώρος αρχίζει να αποκτά λειτουργίες, όνειρα, προσδοκίες, συναισθήματα, σημασίες, που πριν βιωθεί από τον εκάστοτε άνθρωπο, τίποτα από αυτά δεν τον χαρακτήριζε και τότε συνειδητοποιεί κανείς πως δε μιλά για το χώρο, αλλά για τον τόπο¹⁰⁰». Αυτό σημαίνει ότι ο χώρος έχει μία εσωτερική αφετηρία, αλλά και η κατάληξή του είναι πάλι εσωτερική, διότι ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον κόσμο μέσω της δικής του, ξεχωριστής πραγματικότητας. Η πρόταση αυτή σημαίνει ότι ο άνθρωπος συνειδητοποιεί κάθε φορά ό,τι αντικατοπτρίζεται από τον ίδιο.

Στο βιβλίο του Ακρίβου ανευρίσκουμε στοιχεία της ανωτέρω θεωρίας, διότι οι χαρακτήρες του έργου του αναλόγως την διάθεση που έχουν και την συναισθηματική κατάσταση, στην οποία βρίσκονται είτε δίνουν το αντίστοιχο νόημα στο τοπίο ή συνδέουν γεγονότα που βιώνουν με τον τόπο. Ένα όμορφο τοπίο είτε πρόκειται για έναν δροσερό αγρό είτε για έναν λαμπρό ήλιο τους, προκαλεί

⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 53.

⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 111.

¹⁰⁰ P. Sarre, R. Pryce, A. Hodgkiss, *Άνθρωπος και περιβάλλον* 1, Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Αθήνα 1987, σ. 87.

ευχάριστα συναισθήματα, τα οποία, όταν παρέλθουν τα θυμούνται και τα συνδέουν με τον συγκεκριμένο τόπο, νιώθοντας ευτυχία ή αντίστοιχα λύπη, όταν πληροφορούνται τραγικά γεγονότα για την ζωή τους ευρισκόμενοι σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον.

Γι' αυτόν τον λόγο, ο Noel Arnaud υποστηρίζει ότι: « ο χώρος έχει μία εσωτερική αφετηρία, αλλά και η κατάληξή του είναι πάλι εσωτερική, διότι ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον κόσμο μέσω της δικής του, ξεχωριστής πραγματικότητας». Το ίδιο τοπίο ενδεχομένως να μην ασκεί την ίδια επιρροή σε όλα τα πρόσωπα, πράγμα που φαίνεται και στα αποσπάσματα του βιβλίου, διότι ο άνθρωπος συνειδητοποιεί κάθε φορά ό,τι αντικατοπτρίζεται από τον ίδιο.

Οι ήρωες, όπως στην περίπτωση του Κεμάλ, ταυτίζονται με το φυσικό τοπίο, διότι ο άνθρωπος αισθάνεται την ανάγκη να νοηματοδοτήσει την ύπαρξή του, πράγμα που γίνεται με την ταύτισή του με το φυσικό τοπίο. Με αυτόν τον τρόπο, το άτομο έχει το βίωμα και την εμπειρία του τοπίου, προσδίδοντάς του νόημα και αξία¹⁰¹.

Ποιος θυμάται τον Αλφόνς: Ανάλυση του βιβλίου με βάση τις θεωρίες της Ψυχικής υπερφόρτωσης (Psychic overload) και της περιβαλλοντικής πίεσης

Η ζωή του ανθρώπου συνυφαίνεται με την φύση, όπως έχουμε ήδη δει και στα προηγούμενα έργα, που μελετήσαμε, έξω από αυτήν ο άνθρωπος είναι ένα τίποτα: «αν αρνηθεί ή κακοποιήσει την φύση, τότε ο άνθρωπος γίνεται ο χειρότερος εγκληματίας. Η γη τον γεννάει, η γη μονάχα τον κατέχει και μονάχα τα μυστήρια της γης μπορούν να του προσφέρουν την λύτρωση¹⁰²».

Το φυσικό τοπίο ενίοτε μετατρέπεται από όμορφος τόπος, που προσφέρει αγαλλίαση σε τόπος θανάτου, όπως στην περίπτωση του θανάτου της τουρίστριας από τον καρχαρία στο έργο του Ακρίβου, *Ποιος θυμάται τον Αλφόνς*¹⁰³. Η εικόνα αυτή παραπέμπει στο ποίημα του Δ. Σολωμού, *ο Πόρφυρας*, όπου ένας νεαρός Άγγλος κολυμπά και αισθάνεται μεγάλη χαρά, ώσπου του επιτίθεται ένας καρχαρίας, ο οποίος τον κατασπαράζει.

¹⁰¹ C. Norberg-Schulz, *Genius Loci: Το πνεύμα του τόπου, Για μια φαινομενολογία της αρχιτεκτονικής*, μτφ. Μ. Φραγκόπουλος, Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα, 2009, σσ. 182 23. Πβ. Ι. – Στ. Μπογιατσοπούλου, «Ατόπια», ερευνητική εργασία, ΕΜΠ., σ. 27.

¹⁰² Κ. Ακρίβος, *ό.π.*, σ. 26.

¹⁰³ Κ. Ακρίβος, *Ποιος θυμάται τον Αλφόνς*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2010, σ. 38.

Ο νεαρός Άγγλος αισθάνεται ευδαιμονία, την οποία αντλεί από την επαφή του με την ομορφιά της φύσης:

Φύση, χαμόγελ' άστραψες κι εγίνηκες δική του·
Ελπίδα, τόδεσες το νου μ' όλα τα μάγια πόχεις·
Νιος κόσμος όμορφος παντού χαράς και καλοσύνης.
Γύρου κοιτά να τον ιδεί

Η ομορφιά της φύσης του προκαλεί την ελπίδα ότι η ζωή είναι όμορφη και ο ίδιος θα μπορέσει να γευθεί αυτήν την χαρά. Όμως, κοντά στον νεαρό βρίσκεται ένας καρχαρίας, τον οποίο δεν έχει αντιληφθεί λόγω της απορρόφησής του από την ομορφιά του τοπίου. Έτσι, η φύση αρχίζει να χάνει την θετική πτυχή της και να αποκτά μια αρνητική διάσταση, με κυρίαρχο στοιχείο την βία και τον τρόπο που προκαλεί ο τίγρης του πελάγους:

Κοντά 'ναι εκεί στο νιον ομπρός ο τίγρης του πελάγου.
Κι αλιά, μακριά 'ναι το σπαθί, μακριά 'ναι το τουφέκι
Αλλ' όπως έσκισ' εύκολα βάθος τρανό κι εβγήκε.
Κι όρμησε

Συνεπαρμένος από την ομορφιά της φύσης, ο νέος είχε αφήσει μακριά του το σπαθί και έτσι, εύκολα έγινε βορά στον καρχαρία.

Το φυσικό τοπίο προκαλεί τον άνθρωπο να επιστρέψει σε μία απλούστερη, αγνότερη και ενδεχομένως πρωτόγονη ζωή μακριά από τις συμβάσεις και τις νόρμες που ορίζει ο πολιτισμός και το κοινωνικό περιβάλλον. Ο Αλφόνς και ο μικρός Δημήτρης όσο βρίσκονταν στο νησί τριγυρνούσαν γυμνοί όλη την ημέρα: «μα καλά, έτσι τσίτσιδοι, θα βγούμε;» «Δεν πειράζει» είπε αυτός, γελώντας, «έτσι μας γέννησε ο Θεός¹⁰⁴».

Η ομορφιά του τοπίου ξυπνά ενθουσιώδη συναισθήματα στον συγγραφέα. Το ηλιοβασίλεμα με το μωβ χρώμα παραπέμπει σε πίνακα του Ελ Γκρέκο, ο οποίος προσπάθησε μέσω του έργου του να αποδώσει όσο το δυνατόν καλύτερα τον φυσικό

¹⁰⁴ Στο ίδιο, σσ. 62-63.

κόσμο: « Έξω ο ήλιος δύνει πάνω από τις Νέες Παγασές, μέσα σε εντυπωσιακά μοβ σύννεφα, λες και είναι πίνακας του Ελ Γκρέκο. Ο ενθουσιασμός μου φανερός, τα νέφη ωστόσο γύρω από τον Αλφόνς δεν λένε να αραιώσουν¹⁰⁵».

Εκτός από συναισθηματικά ξεσπάσματα, το φυσικό τοπίο ενέχει και άλλες επιδράσεις στον άνθρωπο. Πολλές φορές φέρνει τον άνθρωπο σε επαφή με την ιστορία του τόπου του, όπως στην περίπτωση της ανάσυρσης του αρχαιοελληνικού αγάλματος από τον βυθό του πελάγους: «... και τον φαντάζομαι παρέα με τον Αλφόνς πάνω στο ίδιο καϊκι, να βουτάνε στο πέλαγος, να κατεβαίνουν στο βυθό, με πόση έκπληξη θα είδαν τον καταποντισμένο Θεό πως τον ανέλκυσαν, τι ακολούθησε...¹⁰⁶». Παρόλο που ο Αλφόνς κατηγορήθηκε για αρχαιοκαπηλία και ότι συνεργάστηκε με τους Ναζί για την παράδοση αρχαιοτήτων.

Το φυσικό τοπίο αποτελεί και ένα καταφύγιο για τον άνθρωπο, ο οποίος προσφεύγει σε αυτό στις ευχάριστες και τις δυσάρεστες στιγμές της ζωής του. Ο Αλφόνς επιλέγει το χιονισμένο βουνό να δώσει τέλος στην ζωή του και να απαλλαγεί από τον πόνο της αρρώστιας του: «το παγωμένο πρωινό της 15^{ης} Ιανουαρίου 1981 ο Αλφόνς ανέβηκε στο ύψωμα της Κορομηλιάς, στη θέση των θεών και των μύθων του Πηλίου. Βοσκοί ανακάλυψαν τον Ξενοφώντα στις 14 Μαρτίου, μισοσκεπασμένο από το χιόνι. Στα ενδύματά του υπήρχε η στερνή του γραφή ¹⁰⁷».

Το τοπίο αποτελεί την επιστροφή του ανθρώπου σε μία φυσική κατάσταση, προτού ο ίδιος να εγκλωβιστεί στην πόλη, η οποία αποτελεί και έναν τρόπο χαλιναγώγησης και ελέγχου του, όπως δηλώνει ο Αλφόνς στο γράμμα του προς τον Δ. Στυλιάρα. Επομένως, το φυσικό τοπίο είναι συνώνυμο με την ελευθερία και την υγιή κατάσταση του ανθρώπου: «στον ελεύθερο χρόνο, στις διακοπές, να ξεφύγει κανείς από την τεχνολογική τελειότητα, μακριά απ' όλες τις δραστηριότητες που δεν ταιριάζουν σ' έναν υγιή άνθρωπο¹⁰⁸». Η άποψη αυτή μας φέρνει στο νου τον *Αιμίλιο* του Rousseau. Στο συγκεκριμένο έργο ο Rousseau επιδιώκει να εκπαιδεύσει τον Αιμίλιο κοντά στην φύση και μακριά από την διαφθορά που προξενεί η κοινωνία. Στο επίκεντρο της εκπαίδευσης του Αιμίλιου είναι η φυσική αγωγή, η οποία συνίσταται σε μια εκπαίδευση που συντελείται στο ύπαιθρο και στην φύση, διότι ο μεγάλος

¹⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 68.

¹⁰⁶ Στο ίδιο, σσ. 70, 80-81.

¹⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 84.

¹⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 143.

παιδαγωγός θεωρεί ότι η φύση εμπεριέχει θεμελιώδεις αρχές, όπως είναι η εμπιστοσύνη στις δυνατότητες του παιδιού, η ανάπτυξη των ροπών του και ο σεβασμός στην προσωπικότητα του παιδιού. Η εκπαίδευση που πραγματοποιείται μέσα στην φύση συμβάλλει στην δημιουργία μίας ολοκληρωμένης προσωπικότητας του παιδιού, διότι η φύση δεν θέτει τους κοινωνικούς περιορισμούς, όπως η κοινωνία¹⁰⁹.

Ο Αλφόνς κάθε φορά που βρίσκεται στην φύση είτε στο βουνό είτε στην θάλασσα, νιώθει την ανάγκη να είναι γυμνός, διότι αισθάνεται σαν τον Οδυσσέα και τον Πάνα. Μάλιστα, στο βουνό των Κενταύρων βρίσκει την μεγαλύτερη ηδονή: «λοιπόν, ένας νέος Παν εγώ έχω κατέβει από τα βουνά των Άλπεων, για να χαρώ το αίσθημα της ηδονής εδώ στα βουνά των Κενταύρων. Αυτό είναι για μένα η μεγαλύτερη ευχαρίστηση. Θέλω ακόμα να ξέρεις ότι μια τέτοια σκηνή επαναλαμβάνεται όταν τύχει να συναντηθώ στο δάσος με άγρια ζώα (αλεπούδες και τσακάλια είναι το πιο συχνό). Μάθε ότι κάθε ζώο ημερεύει άμα σε δει γυμνό. Ίσως να σκέφτεται με τον τρόπο του ότι πρόκειται για δύο ζώα που προέρχονται από την ίδια μήτρα ζωής – το ένα δεν κινδυνεύει από το άλλο. Δεν είμαστε, φίλε μου, όλοι έμβια όντα; Άνθρωποι, πτηνά, ζώα ακόμα και τα δέντρα δεν έχουν τα ίδια δικαιώματα πάνω στη γη; Δεν μας ανήκει εξίσου η κάθε στάλα τη θάλασσας και η κάθε πνοή του αέρα; Έναν τέτοιο σκοπό έχω οριστεί να υπηρετήσω εδώ στο Κουλούρι, όπως παλιότερα στο Τρίκερι. Μαζί με εμένα και οι φίλοι που κατά καιρούς φιλοξενώ¹¹⁰». Η επαφή με την φύση οδηγεί στην απόρριψη του υλιστικού τρόπου ζωής και τα στοιχεία της φύσης αποτελούν το μεγαλύτερο δώρο της ζωής:

τα σύννεφα, οι εποχές του χρόνου, ο παφλασμός από τα κύματα έτσι όπως τα ακούω τη νύχτα ξαπλωμένος στο κρεβάτι, ακόμα και οι μπόρες που με βρίσκουν στο δάσος ή στο πέλαγος, όλα αυτά είναι σημάδια της μεγάλης δωρεάς της ζωής. Φύση είναι το σπίτι που κατοικούμε. Γι' αυτό πολύ συχνά τσακώνομαι με τους χωρικούς από τα γύρω χωριά. Οι αφορμές είναι πολλές. Πρώτα απ' όλα θέλω να τους δώσω να καταλάβουν πως αν χαθεί το δάσος ή οι παραλίες γεμίσουν

¹⁰⁹ Β. Γρηγοροπούλου, (1999), «Φύση και αγωγή στο Ρουσσώ», στο *Πολίτης* (66-67), σ. 32. κε.

¹¹⁰ Στο ίδιο, σ. 193.

σκουπίδια και πέσει παντού τσιμέντο (αυτό το είδος το αγαπούν εδώ υπερβολικά), τότε να μην περιμένουν καμία ευτυχία για τον τόπο τους στο μέλλον¹¹¹.

Ο Αλφόνς ήθελε να βιώσει μία ανεπιτήδευτη ζωή, πράγμα που επιτυγχάνεται μόνο κοντά στην φύση σαν τον Θεό Πάνα, ο οποίος με πρόσχαρη, ερωτική και παιχνιδιάρικη διάθεση δίχως την επίδειξη της περισπούδαστης και κακότροπης συμπεριφοράς, που εμφυσά η ζωή της πολυπληθούς πόλης.

Ο Αλφόνς ζούσε κοντά στην φύση, διότι εκεί έβρισκε τον νόημα της ζωής του:

ο άνθρωπος πρέπει να ζει σύμφωνα με την φύση. Η φύση κανονίζεται από μία σοφία που λέγεται Θεός ή ειμαρμένη, έτσι αναφέρουν οι αρχαίοι οι Έλληνες. Αυτή η δύναμη διατηρεί την τάξη και το ρυθμό του κόσμου. Άρα εκείνο που πρέπει να κάνει ο άνθρωπος είναι να ζει με την αρετή. Η αρετή είναι ο μοναδικός προορισμός, ίσως και η μοναδική ευτυχία. Άλλα αγαθά, όπως τα πλούτη είναι εντελώς αδιάφορα. Οι άνθρωποι να ζουν με αρετή. Και το ανθρώπινο γένος κάποια στιγμή να φτιάξει μια μεγάλη κοινότητα που θα χωράει όλους τους ανθρώπους και θα έχει για όλους τους ίδιους νόμους και τα ίδια ήθη. Αυτό θα ήταν το τέλειο¹¹².

Η φύση ταυτίζεται με την αρετή και ο άνθρωπος πρέπει να ζει σε αυτήν. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα διακρίνουμε βασικές αρχές της στωικής φιλοσοφίας. Οι Στωικοί υποστηρίζουν ότι ο άνθρωπος αποτελεί τμήμα της παγκόσμιας φύσης, η οποία καθοδηγείται διέπεται από την Λογική. Υπό αυτήν την έννοια, ο άνθρωπος ως έλλογο ον πρέπει να ζει κατά φύσιν, δηλαδή να επιδιώκει την αρετή. Αυτό συνιστά την ταύτιση της ζωής σύμφωνα με την φύση με την ζωή κατ' αρετήν. Η απόκτηση της αρετής οδηγεί στον ευδαίμονα βίο, ενώ η απόκτηση των υπόλοιπων αγαθών, όπως είναι ο πλούτος, η φήμη κλπ. εκλαμβάνονται από τους Στωικούς ως αδιάφορα αγαθά. Επίσης, ας μην μας διαφεύγει ότι οι Στωικοί διακήρυξαν πρώτοι την έννοια του κοσμοπολιτισμού, δηλαδή μια παγκόσμια κοινωνία εντός της οποίας οι άνθρωποι

¹¹¹ Στο ίδιο, σσ. 194-195.

¹¹² Κ. Ακρίβος, *ό.π.*, σ. 258.

θα εκλαμβάνονται ως ίσοι δίχως την ύπαρξη των στεγανών της φυλής, του θρησκευματος κλπ.¹¹³. Ο σύγχρονος τρόπος ζωής επιβεβαιώνει τα λόγια των Στωικών και την επιλογή του Αλφόνς, διότι ο άνθρωπος ευρισκόμενος κοντά στην φύση έρχεται σε επαφή με την ομορφιά και την αρμονία, πράγμα που δεν συμβαίνει, ζώντας σε μία μεγάλη πόλη, όπου ο άνθρωπος δεν διαθέτει χρόνο για ενδοσκόπηση, λόγω του γρήγορου ρυθμού ζωής. Έτσι, μπαίνει σε μια διαδικασία καταναλωτισμού και επίδειξης αγαθών χάνοντας το πραγματικό νόημα της ζωής.

Η θεωρία της περιβαλλοντικής πίεσης αναφέρει ότι η πολυκοσμία και η ηχορρύπανση των μεγάλων πόλεων επιβαρύνουν την ανθρώπινη ψυχολογία και μάλιστα οι μελετητές της συγκεκριμένης θεωρίας ασκούν κριτική για την τακτική αυτήν των ανθρώπων. Επιπλέον, η συγκεκριμένη θεωρία επιχείρησε να κατανοήσει και συγχρόνως να προβλέψει τις ανθρώπινες αντιδράσεις προς το αστικό περιβάλλον. Από την άλλη, οι μελετητές επεδίωκαν να ασκήσουν κριτική στην ζωή στην πόλη, διότι η συσσώρευση όλων αυτών των αρνητικών στοιχείων στην πόλη απειλούν την ανθρώπινη ψυχή. Ο άνθρωπος της πόλης στην περίπτωση που κατορθώσει να αντιμετωπίσει όλα αυτά τα αρνητικά στοιχεία με επιτυχία, τότε προσαρμόζεται και παύει να υπάρχει η απειλή. Εάν, όμως, δεν καταστεί αυτό εφικτό, τότε ο άνθρωπος έρχεται αντιμέτωπος με μακροπρόθεσμες συνέπειες στην υγεία του.

Ένα άλλο σημείο, που επισημαίνεται στην θεωρία αυτή είναι ότι οι κάτοικοι των πόλεων υφίσταται περιορισμούς στην συμπεριφορά τους εξαιτίας του φόβου του εγκλήματος ή του εγκλωβισμού τους στην κυκλοφοριακή συσσώρευση, πράγμα που δεν συμβαίνει με τους κατοίκους των αγροτικών περιοχών. Οι περιορισμοί αυτοί, επιπροσθέτως, ευθύνονται για την επιτυχία ή μη ένταξη των ατόμων στο χώρο. Όλη αυτή η κατάσταση προκαλεί στα άτομα που ζουν σε τέτοιου είδους περιβάλλοντα, την εκδήλωση αρνητικών συναισθηματικών καταστάσεων και μία πτυχή αυτού είναι η καταβολή μεγάλης προσπάθειας για τον επαναπροσδιορισμό της ελευθερίας τους. Αν και η πολύχρονη προσπάθεια προσαρμογής τις περισσότερες φορές δεν επιφέρει θετικά αποτελέσματα. Εάν το άτομο δεν κατορθώσει να αποκτήσει τον έλεγχο του αστικού περιβάλλοντος εντός του οποίου ζει, τότε σταματά να προσπαθεί να

¹¹³ A.A. Long, *Η ελληνιστική φιλοσοφία: Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί*, μτφ. Σ. Δημόπουλου & Μ. Δραγώνα- Μοναχού, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1990, σσ. 177-180.

αγωνίζεται εναντίον των περιορισμών και των φόβων, που προέρχονται από το περιβάλλον και διατηρεί μία παθητική στάση προς αυτούς, αποφεύγοντας τα συναισθήματα της αποτυχίας ή της κόπωσης που θα ακολουθήσουν τις προσπάθειες ένταξης του¹¹⁴.

Με βάση τα παραπάνω, διαπιστώνουμε ότι ο Αλφόνς είχε απολύτως δίκιο, που πίστευε ότι η φύση είναι συνώνυμη με την ελευθερία. Εκεί, ζούσε σε μια αρχέγονη κατάσταση – δεν είναι τυχαίο που ο ίδιος όταν βρισκόταν στην φύση έβγαζε τα ρούχα του- μια κατάσταση ελευθερίας, δίχως τους περιορισμούς που επιβάλλει η πολυάνθρωπη πόλη και πολλές φορές απάνθρωπη λόγω του τρόπου δόμησης της. Στο Πήλιο, ο Αλφόνς ένιωθε την απόλυτη ηδονή και έλεγε ότι: «λοιπόν, ένας νέος Παν εγώ έχω κατέβει από τα βουνά των Άλπεων, για να χαρώ το αίσθημα της ηδονής εδώ στα βουνά των Κενταύρων¹¹⁵». Εμείς, βεβαίως, διερωτόμαστε, εάν ένας άνθρωπος μπορεί να βιώσει την ίδια ηδονή, ευρισκόμενος στο κέντρο της πολύβουης πόλης και εάν η πόλη είναι δυνατόν να του προσφέρει την ξεκούραση και την ψυχική αποφόρτιση που νιώθει κάποιος αντικρίζοντας το πράσινο των βουνών και ακούγοντας τον αέρα να φυσά ανάμεσα στα φύλλα των δέντρων.

Προφανώς, η απάντηση είναι όχι, διότι η ζωή στην φύση, κατά τον Αλφόνς, είναι συνώνυμο της ομορφιάς και προκαλεί ευχαρίστηση στον άνθρωπο: «στο Τρίκερι, στο Κουλούρι και όπου αλλού με οδήγησαν τα βήματα, περνούσα πολλές μέρες χωρίς να έχω την αίσθηση του χρόνου. Τον χρόνο τον απορροφούσε η ομορφιά του από το τοπίο και μαζί η ευχαρίστηση πως βίωνα αυτήν την ομορφιά με όλη μου την δύναμη¹¹⁶». Η τάση του ανθρώπου είναι προς το ωραίο, όπως φαίνεται από τα έργα τέχνης που έχει ανά τους αιώνες δημιουργήσει. Βεβαίως, πηγή έμπνευσης είναι τις περισσότερες φορές η φύση, η οποία προδίδει σε αυτά την γεωμετρία, τα χρώματα και την αρμονία.

Στο βιβλίο *Ποιος θυμάται τον Αλφόνς*, ο ήρωας, αν και έρχεται από μία αστικοποιημένη περιοχή του εξωτερικού, ύστερα από την περιήγηση του στην Ελλάδα επιλέγει να ζήσει σ' ένα βουνό, το Πήλιο. Σε αρκετά σημεία του βιβλίου

¹¹⁴ D. C. Glass – J. E. Singer, «Behavioral Aftereffects of Unpredictable and Uncontrollable Aversive Events: Although subjects were able to adapt to loud noise and other stressors in laboratory experiments, they clearly demonstrated adverse aftereffects», στο *American Scientist*, Vol. 60, No. 4 (July-August 1972), σ. 460.

¹¹⁵ Κ. Ακρίβος, *ό.π.*, σ. 193.

¹¹⁶ Στο ίδιο, σ. 263.

επισημαίνεται ότι αδυνατεί να ζήσει σε μία πόλη. Η φύση και το τοπίο συνδέεται αναπόσπαστα όχι μόνο με ολόκληρο τον βίο του, αλλά και με τον θάνατό του.

Μάλιστα, ο ίδιος ο ήρωας έλεγε ότι η επαφή με την φύση οδηγεί στην απόρριψη του υλιστικού τρόπου ζωής και τα στοιχεία της φύσης αποτελούν το μεγαλύτερο δώρο της ζωής: «τα σύννεφα, οι εποχές του χρόνου, ο παφλασμός από τα κύματα έτσι όπως τα ακούω τη νύχτα ξαπλωμένος στο κρεβάτι, ακόμα και οι μπόρες που με βρίσκουν στο δάσος ή στο πέλαγος, όλα αυτά είναι σημάδια της μεγάλης δωρεάς της ζωής¹¹⁷».

Ο Αλφόνς ζούσε σύμφωνα με την φύση, εκεί έβρισκε τον νόημα της ζωής του: «ο άνθρωπος πρέπει να ζει σύμφωνα με την φύση. Η φύση κανονίζεται από μία σοφία που λέγεται Θεός ή ειμαρμένη, έτσι αναφέρουν οι αρχαίοι οι Έλληνες¹¹⁸». Αυτή η δύναμη διατηρεί την τάξη και τον ρυθμό του κόσμου. Άρα, εκείνο που πρέπει να κάνει ο άνθρωπος είναι να ζει με την αρετή, δηλαδή ο πρωταγωνιστής ταύτιζε την φύση με την αρετή και συνεπώς, ο ενάρετος άνθρωπος πρέπει να ζει σε αυτήν ή εάν θέλει να γίνει ενάρετος. Σύμφωνα με την θεωρία της ψυχικής υπερφόρτωσης και τον Milgram, ο οποίος είναι ο εισηγητής της, το αστικό περιβάλλον εμπεριέχει πολλά και ποικίλα ερεθίσματα, δεδομένου ότι αποτελείται, κυρίως, από πυκνοκατοικημένες περιοχές επί των οποίων πραγματοποιούνται πολλές δραστηριότητες. Όμως, ο άνθρωπος δεν διαθέτει την αντίληψη, ώστε να επεξεργαστεί όλες αυτές τις νέες πληροφορίες, με συνέπεια να παραβλέπει κάποιες από αυτές, διότι υπερβαίνουν την δυναμικότητα του ανθρώπινου εγκεφάλου. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, ο άνθρωπος ενστερνίζεται διάφορες στρατηγικές, οι οποίες έχουν ως στόχο στο να κατορθώσει να διαχειριστεί τα πολυάριθμα ερεθίσματα και ιδίως να μπορέσει να τα αντιληφθεί¹¹⁹. Ο άνθρωπος κάνει χρήση ορισμένων στρατηγικών, ώστε να μπορέσει να προσαρμοστεί, αφού πρώτα εκδιώξει όσα από τα στοιχεία είναι ανεπιθύμητα. Ακόμη, προσπαθεί να αποβάλλει το άγχος, το οποίο προέρχεται από την προσπάθεια ή τα ερεθίσματα, που διέφυγαν εξαιτίας της ελλιπούς προσαρμογής. Έτσι, ο άνθρωπος εστιάζει σε καθετί που θεωρεί ως σοβαρό και αδιαφορεί για τα υπόλοιπα. Η συμπεριφορά αυτή έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση φαινομένων κοινωνικής παθογένειας και βεβαίως, σε προσωπικό επίπεδο την παρουσίαση μίας ψυχολογικά διαταραγμένης

¹¹⁷ Στο ίδιο, σ. 194.

¹¹⁸ Στο ίδιο, σ. 258.

¹¹⁹ Βλ. παρούσα εργασία, σσ. 7-8.

προσωπικότητας με κύριο στοιχείο την εμφάνιση ενός αποξενωμένου τρόπου ζωής, καθώς ο άνθρωπος αδυνατεί να αποδεχθεί τους κανόνες που διέπουν την συγκεκριμένη κοινωνία¹²⁰. Εν τέλει, η αποδοχή πολυάριθμων ερεθισμάτων και η συνακόλουθη επεξεργασία τους, ακόμη και στην περίπτωση που πραγματοποιηθεί με επιτυχή τρόπο οδηγεί τον άνθρωπο στην ψυχική και την φυσική κατάρρευση¹²¹.

Υπό αυτήν την έννοια, κατανοούμε απολύτως τις αντιδράσεις του Αλφόνς, ο οποίος πίστευε ότι ο άνθρωπος πρέπει να ζει σύμφωνα με την φύση, διότι το τεχνητό, αστικοποιημένο περιβάλλον επιβαρύνει την ψυχική και την σωματική υγεία του πολίτη. Επομένως, πρέπει να κατανοήσουμε ότι η σύγχρονη κοινωνική κατάσταση με την αυξημένη εγκληματικότητα και τα υψηλά ποσοστά των ψυχικά ασθενών πολιτών είναι απόρροια των ανθρώπινων πράξεων. Οπότε, σύμφωνα με τις βασικές αρχές της θεωρίας της ψυχικής υπερφόρτωσης διαπιστώνουμε ότι δικαίως ο Αλφόνς ταύτιζε την αρετή με την φύση. Μάλιστα συνήθιζε να λέει ότι «αν αρνηθεί ή κακοποιήσει την φύση, τότε ο άνθρωπος γίνεται ο χειρότερος εγκληματίας. Η γη τον γεννάει, η γη μονάχα τον κατέχει και μονάχα τα μυστήρια της γης μπορούν να του προσφέρουν την λύτρωση¹²²». Ως εκ τούτου, μόνο, ζώντας αρμονικά ο άνθρωπος στην φύση είναι δυνατόν να ζήσει σύμφωνα με την φύση του και να βρει την ηρεμία και την ικανοποίηση που τον καταστήσει ευδαίμονα, όπως έλεγαν οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι. Η ζωή στην πόλη ενδεχομένως να του προσφέρει περισσότερα αγαθά, αλλά ο άνθρωπος θα έχει απολέσει κάτι σημαντικότερα, που είναι η ψυχική του ηρεμία και η εναρμόνιση της φύσης του με το περιβάλλον που ζει.

Κίτρινο ρώσικο κερί: Οι θεωρίες του Juhani Pallasmaa και του M. Heidegger για την ερμηνευτική ανάλυση του έργου

Στο παρόν έργο του Ακρίβου, γίνεται αναφορά σε επτά επιστολές, οι οποίες αποστέλλονται σ' έναν πολιτικό πρόσφυγα του εμφυλίου και μέσω αυτών ερχόμαστε σε επαφή με το δράμα που ζει μια οικογένεια και τις ανατροπές που έχουν προκύψει στις ζωές όλων των μελών της εξαιτίας της απουσίας του αγαπημένου τους προσώπου. Βεβαίως, τα χρόνια περνούν και η ζωή συνεχίζεται για όλους τους ήρωες.

¹²⁰ S. Milgram, «The Experience of Living in Cities», *Science*, Vol.167 (1970), σ.1462 κε.

¹²¹ Στο ίδιο.

¹²² Κ. Ακρίβος, *ό.π.*, σ. 26.

Και σε αυτό το έργο του Ακρίβου, η φύση και το τοπίο διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο, όχι μόνο διότι οι ήρωες ζουν σε ορεινά μέρη, αλλά αναφέρεται σε μία περίοδο της ιστορίας της Ελλάδος, η οποία εξελίχθηκε κατά βάσει στα βουνά και πρόκειται για τον εμφύλιο πόλεμο. Υπό αυτήν την έννοια, οι ήρωες ζουν, ενεργούν, αγωνίζονται στην φύση, με αποτέλεσμα το φυσικό τοπίο να μετατραπεί σε έναν χώρο επιβίωσης και γιατί όχι σε τόπο ζωής ή θανάτου. Έτσι, το ανοιξιάτικο τοπίο αντιδιαστέλλεται με την ψυχολογική κατάσταση των ηρώων, όπως η αδελφή του Σέργιου, του κεντρικού χαρακτήρα του βιβλίου, ο οποίος είναι πολιτικός πρόσφυγας στην Ρωσία, βρίσκεται σε μελαγχολική κατάσταση, λόγω της απουσίας του αδελφού της, η οποία λειτουργεί αντιθετικά προς την ομορφιά της Άνοιξης:

μάθε όμως πως αυτό (το χωριό) δεν είναι όμορφο ούτε φέτος την άνοιξη ούτε τις άλλες που περάσανε. Γέμισαν τα λιβάδια παπαρούνες και χαμομήλια μα ομορφιά καμιά. Άμα δεν έχεις χαρά μέσα σου τι να τον κάνεις τον ήλιο και τις πρασινάδες; Θα ρωτάς τώρα τον λόγο που τα βλέπω τόσο μαύρα. Λίγο το 'χεις εσύ να σου λείπουν δυο αδέρφια; Ή λες κι είναι καλό να σε δείχνουν με το δάχτυλο όπου και αν σταθείς; Πάνε εκείνα που 'ξέρεις. Τώρα έχουν έρθει τα πάνω κάτω¹²³.

Το φυσικό τοπίο ακολουθεί τις ψυχικές διακυμάνσεις των ηρώων, προφανώς οι ίδιοι χρωματίζουν ό,τι βλέπουν αναλόγως με την συναισθηματική τους κατάσταση, όπως στην προκειμένη περίπτωση, όπου το τοπίο αποτελεί το μέσο ξεκούρασης, αλλά συγχρόνως προκαλεί τον νόστο, διότι ο ήρωας αναπολεί τα περασμένα γεγονότα. Το φυσικό τοπίο δημιουργεί στον άνθρωπο μια διάθεση ηρεμίας και τότε ο άνθρωπος αντιμετωπίζει τον ίδιο τον εαυτό του και τα συναισθήματά του. Αρχίζει να θυμάται, να σκέφτεται και να νοσταλγεί, απομακρυσμένος από την καθημερινότητα και την συνεχή τριβή με τα ίδια πράγματα και τα γεγονότα:

χτες το απόγιομα θα 'θελα να 'σουν από καμιά μεριά να μ' έβλεπες. Τα ζωντανά αμολάτα στον ήλιο και εγώ να

¹²³ Κ. Ακρίβος, *Κίτρινο ρώσικο κερί*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2014, σ. 24.

χαζεύω τα περιβόλια με τις μυγδαλιές. Όλες ανθισμένες. Και ξαφνικά μου 'ρθε στην σκέψη το Καλαμάκι. Φλεβάρης ήτανε και τότες εμείς μόλις είχαμε πρωτοβγεί στο βουνό. Εννιά χρόνια έχουν περάσει από εκείνη την ημέρα. Εσύ είχες ταχθεί με την ομάδα του Βαγγέλη του Σαραντάρη. Εμένα και πεντέξι ακόμα μας όρισαν στον καπετάν Γιάννη τον Ακρίτα. Όνομα και πράμα. Νύχτα φύγαμε από το χωριό και νύχτα τραβήξαμε κατά τον κάμπο ν' ανταμώσουμε τους άλλους. Α ρε Στέργιο τι έχουμε τραβήξει και μεις. Σε κανέναν δεν τα χω πει. Ποιος μπορεί να σε πιστέψει αν δεν τα ζήσει ο ίδιος; Μονάχα εσύ μπορείς να με καταλάβεις. Γιατί μαζί πήραμε αυτόν τον δρόμο. Επειδής θέλαμε να χορτάσουν οι φαμέλιες μας ψωμί. Και όχι να μας δίνουν παραγιούς πότε στον Γκόγκα τον σαρακατσάνο και πότε στην στάνη του Μήτρου τ' Αλλάκη¹²⁴.

Πολλές φορές το φυσικό τοπίο μετατρέπεται σε πεδίο μάχης, ιδίως στην Ελλάδα, της οποίας τα βουνά της έχουν γίνει θέατρο σφοδρών μαχών και ανάμεσα στους ίδιους τους Έλληνες λόγω του εμφυλίου. Έτσι, το φυσικό τοπίο γίνεται τόπος ταλαιπωρίας, όπως στο απόσπασμα που αναφέρουμε και στο οποίο φανερώνεται η δύσκολη πορεία των ανταρτών στα βουνά και οι κακουχίες από τα χιόνια και το ψύχος, αλλά και τις σφοδρές μάχες με τον ελληνικό στρατό:

από εκεί και έπειτα άρχισε το πανηγύρι. Στα Πιέρια λημεριάσαμε καμιά εβδομάδα μέσα στις οξιές. Εκεί καπνίστηκα πρώτη φορά ανήμερα του Βαγγελισμού. Τι να θυμηθώ και τι να μην ξεχάσω. Ξεχνιέται η πρώτη μάχη; Και με τι μάτια με κοίταγε ο πρώτος φαντάρος που σκότωσα, ούτε δυο μέτρα απόσταση. Ή θα το πυροβολούσα πρώτος ή θα με έτρωγε εκείνος. Δώσαμε και μεις θύματα, αφήσαμε πεντέξι παλικάρια άθαφτα. Μετά προχωρήσαμε για τον Γράμμο και

¹²⁴ Στο ίδιο, σ. 45.

δωσ' του μάχες συνέχεια. Τη νύχτα περπάτημα και με το φως του ήλιου να στήνουμε πολυβολεία. Στ' αυτιά μου έχω ακόμη τον γδούπο απ' όσους δεν άντεχαν κι έπεφταν στο χιόνι και δεν ματασηκώνονταν. Άλλοι έκλαιγαν κρυφά δεν άντεχαν οι κακόμοιροι. Μα χειρότερο κι απ' το κρύο ήταν η πουτάνα η πείνα. Δεν ξέρω πως πορεύτηκε η δικιά σας η διμοιρία Στέργιο μα εμείς πεινάσαμε πολύ. Μέχρι κι ένα γαϊδούρι σφάξαμε και το ρίξαμε στο καζάνι. Τότες ήταν που τσακώθηκα άγρια με τον συνοδοιπόρο μου τον Ζήση τα' Αγραφιώτη για το ποιος θα γευτεί το κεφάλι του ζώου. Τέτοια εμείς οι απελπισμένοι. Αλλά δεν μας ένοιαζε και πολύ. Φτάνει που ήταν για το καλό του αγώνα. Σφίγγαμε τα δόντια και προσχωρούσαμε. Όλο και πιο ψηλά. Να νικήσουμε να σωθεί ο κοσμάκης από την πείνα και να 'ρθει η μέρα που θα χορτάσουμε όλοι μας ψωμί¹²⁵.

Στο έργο του Ακρίβου *Κίτρινο Ρώσικο Κερί*, κατά την γνώμη μας, παρατηρούνται αντιλήψεις του J. Pallasmaa και του M. Heidegger. Ο πρώτος έχει διατυπώσει την πρόταση ότι: «ο άνθρωπος δανείζει στο χώρο τα συναισθήματα του και ο χώρος δανείζει στον άνθρωπο την αύρα του¹²⁶». Διαπιστώνει, δηλαδή την ύπαρξη μιας διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στον τόπο και τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος, ζώντας σε έναν τόπο συνδέεται με αυτόν και δημιουργεί την προσωπική και την συλλογική του ταυτότητα. Ο άνθρωπος διαμορφώνει την ζωή του βάσει του περιβάλλοντος, αλλά και ο ίδιος το διαμορφώνει με τις δραστηριότητές του. Με αυτόν τον τρόπο, διαμορφώνεται ο τρόπος ζωής και ο ανθρώπινος χαρακτήρας, δηλαδή: «η ζωή δίνει λοιπόν χαρακτήρα στον τόπο. Στο βίωμα εννοημένο όχι απλά σα μια προσωπική περιπέτεια, αλλά σα μια έκφραση θεμελιακών καταστάσεων της ζωής, θεμελιακών εμπειριών της ανθρώπινης ιδιότητας, είναι εκείνο που ενσαρκώνεται στους τόπους, εκείνο που τους χαρακτηρίζει αλλά και χαρακτηρίζεται από αυτούς¹²⁷». Ο άνθρωπος, ζώντας σ' έναν συγκεκριμένο επενδύει σ' αυτόν

¹²⁵ Στο ίδιο, σ. 50.

¹²⁶ J. Pallasmaa, *The eyes of the skin*, Wiley-Academy, United Kingdom, 2005.

¹²⁷ Στ. Σταυρίδης, *Συμβολική σχέση με το χώρο*, Κάλβος, Αθήνα 1990, σ. 103.

συναισθηματικά, ιδεολογικά, κοινωνικά και οικονομικά. Καταθέτει την ψυχή του και προσδίδει ζωή στα φυσικά αντικείμενα, όπως τα δέντρα, τους βράχους, τις πέτρες. Η σχέση με το τοπίο και την φύση είναι συμμετοχική. Οι άνθρωποι αναφερόμενοι στο περιβάλλον είναι σαν να μιλούν σε κάτι που έχει ανθρώπινη υπόσταση, το οποίο έχει την δυνατότητα να επιδρά και να διαμορφώνει συμπεριφορές.

Από την άλλη πλευρά, ο Μ. Heidegger υποστηρίζει ότι το «είναι και το κατοικείν συνδέονται με έναν τρόπο, που η έννοια του “είναι” προσεγγίζεται μέσω του τόπου. Η οντολογία, δηλαδή προσεγγίζεται μέσω της τοπολογίας και ο τόπος, θεωρείται ως το μέσον εντός του οποίου είναι υποχρεωμένη να συντελεστεί κάθε ανθρώπινη εμπειρία· είναι το μέσο, που φανερώνει την εννοιολογική υπόσταση του “είναι”¹²⁸».

Θεωρούμε ότι οι δύο αυτές προτάσεις βρίσκουν την πρακτική τους εφαρμογή στο συγκεκριμένο έργο του Ακρίβου, όπου το τοπίο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, διότι συνδέει την ζωή των πρωταγωνιστών με συνταρακτικά γεγονότα της ζωής του, αλλά και των υπόλοιπων Ελλήνων, καθώς αναφέρεται σε μια πολύ σημαντική στιγμή της νεότερης ελληνικής ιστορίας, τον εμφύλιο και τις μάχες που έγιναν στα βουνά της Ελλάδας.

Το τοπίο επιδρά καθοριστικά στις ζωές των ηρώων, οι οποίοι ζουν, ενεργούν, αγωνίζονται μέσα σε αυτό, με αποτέλεσμα το φυσικό τοπίο να μετατρέπεται σε έναν χώρο επιβίωσης, ζωής ή θανάτου. Οι αγώνες και οι περιπέτειές τους στο βουνό στιγματίζουν την παροντική και την μελλοντική ζωή τους είτε με θετικό είτε με αρνητικό τρόπο.

Το φυσικό τοπίο λαμβάνει την μορφή που οι ίδιοι οι ήρωες του δίνουν αναλόγως τις ψυχικές διακυμάνσεις τους και την συναισθηματική τους κατάσταση. Έτσι, το τοπίο είναι από την μία πλευρά, το μέσο ξεκούρασης και της αποφόρτισης, ενώ από την άλλη πλευρά προξενεί τον νόστο, καθώς ο ήρωας αναπολεί ευτυχισμένες στιγμές και περασμένα γεγονότα εντός αυτού. Μέσα στο φυσικό τοπίο ο άνθρωπος ηρεμεί και τότε μπαίνει σε μια διαδικασία αυτοελέγχου και ενδοσκόπησης. Τότε έρχεται αντιμέτωπος με τον εαυτό του και τα συναισθήματά του. Αρχίζει να θυμάται, να σκέφτεται και να νοσταλγεί, απομακρυσμένος από την καθημερινότητα και την

¹²⁸ Χρ. Περντετζή, «Διερευνήσεις της έννοιας της αντίληψης του χώρου “Από τον τόπο στο τοπίο”», ερευνητική εργασία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ξάνθη 2013, σ.18.

συνεχή τριβή με τα ίδια πράγματα και τα γεγονότα: «και γω να χαζεύω τα περιβόλια με τις αμυγδαλιές¹²⁹».

Το φυσικό τοπίο, σύμφωνα με τις δύο παραπάνω θεωρήσεις, γίνεται το μέσον, όπου συντελείται κάθε ανθρώπινη εμπειρία και καθίσταται έκδηλη η εννοιολογική υπόσταση του «είναι», δηλαδή της ανθρώπινης ύπαρξης, κατά τον Heidegger. Η συγκεκριμένη θεωρία δύναται να ερμηνεύσει τις περιπέτειες των πρωταγωνιστών του συγκεκριμένου έργου, δεδομένου ότι οι ίδιοι ταύτισαν την ύπαρξή τους με έναν ιερό – κατ' αυτούς – ιδεολογικό σκοπό, τον οποίο υπηρέτησαν μέσα στο τοπίο και χρειάστηκε να υποστούν ταλαιπωρίες, να προβούν σε θυσίες και πολλές φορές να έρθουν αντιμέτωποι με τον ίδιο τον θάνατο. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα, στο οποίο γίνεται αναφορά στην δύσκολη πορεία των ανταρτών στα βουνά και οι κακουχίες από τα χιόνια και το ψύχος, αλλά και τις σφοδρές μάχες με τον ελληνικό στρατό¹³⁰.

Κατά τον ίδιο τρόπο, η θεωρία του J. Pallasmaa, που ισχυρίζεται ότι η ζωή δίνει χαρακτήρα στον τόπο. Τα βιώματα, δηλαδή εκφράζουν τις θεμελιακές καταστάσεις της ζωής και τις εμπειρίες, γεγονός που αποτυπώνεται στον τόπο και τους χαρακτηρίζει, αλλά και χαρακτηρίζεται από αυτούς¹³¹. Η αντίληψη αυτή προσιδιάζει στα γεγονότα της ζωής των ηρώων του βιβλίου, που μόλις προαναφέρθηκε, καθώς το τοπίο, όπως έχουμε ήδη πει, ταυτίστηκε πλήρως με τα βιώματά τους. Ο τόπος στιγματίζεται από τα βιώματα του καθενός: για παράδειγμα, το όμορφο χιονισμένο τοπίο στην περίπτωση των ηρώων που πολεμούσαν γίνεται το πεδίο κακουχιών και θανάτου: «μετά προχωρήσαμε για τον Γράμμο και δωσ' του μάχες συνέχεια... στ' αυτιά μου έχω ακόμα τον γδούπο απ' όσους δεν άντεχαν και έπεφταν στο χιόνι και δεν ματασηκόνονταν. Άλλοι έκλαιγαν κρυφά δεν άντεχαν οι κακόμοιροι¹³²».

Γάλα Μαγνησίας: Μια ανάγνωση του έργου υπό το πρίσμα της φροϋδικής θεωρίας

Στο *Γάλα Μαγνησίας*, ο συγγραφέας αναφέρεται στην δεκαετία του 1970 σε μία επαρχιακή πόλη, τον Βόλο και περιγραφή την ζωή των εσώκλειστων, εφήβων

¹²⁹ Στο ίδιο, σ. 45.

¹³⁰ Στο ίδιο, σ. 50.

¹³¹ Στ. Σταυρίδης, *Συμβολική σχέση με το χώρο*, Κάλβος, Αθήνα, 1990, σ. 103.

¹³² Κ. Ακρίβος, *ό.π.*, σ. 50.

μαθητών σε ένα οικοτροφείο υπό την διεύθυνση της τοπικής Μητρόπολης, η οποία, όμως προσδιορίζεται από ένα τραγικό γεγονός, τον πνιγμό του ενός μαθητή, γεγονός που τελικά έχει αντίκτυπο στην ζωή των περισσότερων εξ αυτών, ακόμη και στην ενήλικη ζωή τους. Στο βιβλίο παρατηρούμε διάφορα γεγονότα από την ζωή τους στο οικοτροφείο, τις σχέσεις μεταξύ τους, την σχέση με τους καθηγητές, τους έρωτές τους, τις φάρσες προς τους καθηγητές και τους συμμαθητές, τα παιχνίδια και τις αταξίες τους. Ακόμη, γινόμαστε μάρτυρες των ονείρων και των σχεδίων τους για το μέλλον, αλλά και των πολιτικών προβληματισμών τους. Η ζωή τους, όμως στιγματίζεται από τον θάνατο –τον πνιγμό στην θάλασσα- ενός συμμαθητή τους και των συνεπειών που ακολούθησαν. Στην ενήλικη ζωή τους, οι ήρωες συνεχίζουν να προβληματίζονται σχετικά με το γεγονός και το πώς συνέβη. Κάποιοι από αυτούς αισθάνονται ενοχές για το συνέβη αλλά και για το τι θα μπορούσε να είχε γίνει, ώστε να αποτραπεί το γεγονός. Και σε αυτό το έργο, το φυσικό τοπίο, συνδέεται μ' ένα τραγικό γεγονός, τον πνιγμό ενός συμμαθητή των οικότροφων της Εκκλησίας. Έτσι, βλέπουμε ότι μία εκδρομή των παιδιών στην παραλία για διασκέδαση, λόγω της παρανόησης κάποιων γεγονότων και κακής εκτίμησης των μηνυμάτων που εξέπεμπε ο μαθητής την στιγμή της πάλης του με τα κύματα, οδηγείται στον θάνατο ενός εφήβου. Το γεγονός σοκάρει όχι μόνο τους μαθητές, αλλά και την διεύθυνση του οικοτροφείου:

στο οικοτροφείο αυτήν την ώρα όλοι ήταν συγκεντρωμένοι για την πρωινή προσευχή. Ξαναπήρε ύστερα από λίγη ώρα και μίλησε με κάποιον που του συστήθηκε ως προϊστάμενος. Ο διάκος με το που έκλεισε το τηλέφωνο, έβαλε αμέσως τα κλάματα. Τα παιδιά δεν είχαν φύγει ακόμη για το σχολείο και μαζεύτηκαν γύρω του να μάθουν τι είχε συμβεί. Όταν άκουσαν την είδηση, όλα θορυβήθηκαν και κάποια μικρότερα άρχισαν κι αυτά να κλαίνε. Στην συνέχεια ο διάκος τηλεφώνησε στον διευθυντή και του είπε τα κατέκαστα. Αυτός κατέφτασε ύστερα από κάνα εικοσάλεπτο. Ήταν φανερά ταραγμένος και ρώτησε τον διάκο τι πρέπει να κάνουν. Όταν πήγε και χτύπησε το κουδούνι της εξώπορτας στο δεσποτικό, το χέρι του έτρεμε. Περίμενε στο χωλ υποδοχής μέχρι να ετοιμαστεί ο μητροπολίτης. Έπειτα τον

έβαλε στο προσωπικό του γραφείο και τον ρώτησε ως προς τι αυτή η πρωινή αναστάτωση. Ο διευθυντής κόμπιαζε και τραύλιζε, επειδή την εξαφάνιση του μαθητή την είχε κρατήσει κρυφή από τον φυσικό του προϊστάμενο. Στην ερώτηση του σοκαρισμένου δεσπότη γιατί δεν του το ανέφερε απάντησε πως δεν ήθελε να τον ενοχλήσει και να τον αποσπάσει από τα ιερατικά του καθήκοντα. Όταν έφυγε ο διευθυντής, ο δεσπότης πήρε τηλέφωνο τον διοικητή της Χωροφυλακής και στην συνέχεια τον νομάρχη και τον δήμαρχο¹³³.

Πέρα, όμως, από το τραγικό και καθοριστικό γεγονός για τις ζωές των παιδιών, το φυσικό τοπίο πολλές φορές αλλοιώνεται από την έλευση των τουριστών, οι οποίοι δεν σέβονται ούτε το τοπίο ούτε την ιστορία του τόπου, όπως διαπιστώνουμε στην εκδρομή της παρέας των μαθητών, την Πρωτομαγιά στο βουνό του Πηλίου. Οι ίδιοι έρχονται σε επαφή με τις ορδές εκδρομέων, των οποίων η συμπεριφορά συχνά αντιβαίνει προς την ομορφιά και την ηρεμία του τόπου. Οι μαθητές μένουν έκθαμβοι από την ομορφιά του τόπου και του συνδυασμού, καθώς από την μία πλευρά, υπάρχει το πράσινο του βουνού και από την άλλη πλευρά το γαλάζιο του πελάγους: «αν η πλατεία στην Πορταριά ήταν μια φορά όμορφη, αυτή εδώ ήταν δέκα και βάλε. Η βρύση ήταν σαν ένα μικρό σπίτι, όπου το νερό έτρεχε από τρεις κάνουλες. Τα πλατάνια ακόμα πιο μεγάλα και η θέα τρομερή: έβλεπες όχι μόνο κάτω την πόλη και την θάλασσα και τα πιο μακρινά βουνά. «Εκείνος εκεί είναι ο Παρνασός» μας είπε το γκαρσόνι στον καφενέ όπου καθίσαμε να πιούμε καφέ και να φουμάρουμε¹³⁴».

Επίσης, το φυσικό τοπίο χρησιμεύει ως τόπος απομόνωσης και περισυλλογής, όπως στην περίπτωση του Μικ, του ενός από τους συμμαθητές, ο οποίος εξαιτίας της επιβαρυσμένης ψυχολογικής του κατάστασης ύστερα από τον πνιγμό του συμμαθητή του, αποσύρθηκε στο Άγιον Όρος και έμενε σε μία ψαροκαλύβα – ατενίζοντας το Αιγαίο πέλαγος - επιλέγοντας την προσευχή και την πνευματική επαφή με το θείο:

¹³³ Κ. Ακρίβος, *Γάλα Μαγνησίας*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2018, σσ. 123-124.

¹³⁴ Στο ίδιο, σσ. 198-199.

το πέμπτο μέλος των Ρόλινγκ Στόουνς ήταν εκεί, μόνο που τώρα φορούσε ράσα και ο χρόνος είχε ασπρίσει μαλλιά και γένια. Δεν με είχε πάρει είδηση, καθώς μαστόρευε μια σανίδα στην πλώρη. Ποιο καλογερίστικο όνομα να είχε; Πώς να τον προσφωνήσω; Πλησίασα και άλλο. Σταμάτησα και φώναξα: Γεια χαρά! Έμεινε σ' ένα από εκείνα τα ψαρόσπιτα που ήταν αγκιστρωμένα πάνω στα βράχια. Απέξω έδειχνε μεγάλο, όμως όλο κι όλο ήταν ένα δωμάτιο. Δυο αντικριστά παράθυρα που έβλεπαν τη θάλασσα σε ανατολή και δύση, μοναδικά έπιπλα ένα τραπέζι, μια καρέκλα και ένα στενό ντιβάνι. Στον τοίχο εικονίσματα και σε μια γωνιά η καταρόλα, το τηγάνι, το μπρίκι, δυο τρια ράφια με ζυμαρικά και όσπρια, ματσάκια κρεμασμένα με αγριοβότανα. Ζούσε εδώ αφότου πήρε την απόφαση να εγκαταλείψει τους πάντες και τα πάντα. Πιο πολύ τον παλιό του εαυτό. Ένιωθε όπως φίδι που πρέπει να διώξει από πάνω του το παλιό δέρμα. Ήθελε μια καινούρια, που όμως έπρεπε να την πληρώσει ακριβά. Την στροφή προς την πίστη και τα εκκλησιαστικά την έκανε λίγο μετά που γεννήθηκε το δεύτερο παιδί τους. Γιατί ούτε και τότε ένιωσε χαρά. Ήταν ένα αίσθημα που είχε εξοριστεί από την ζωή του από τη μέρα που έχασε την αδερφή του, τότε στα δικαστήρια¹³⁵.

Το φυσικό τοπίο χρησιμοποιείται και ως τόπος λύτρωσης και ενδεχομένως συνειδητοποίησης των πράξεων του παρελθόντος. Όπως στην περίπτωση του κεντρικού χαρακτήρα και του Μικ με την βουτιά στην θάλασσα, όπου ο κεντρικός χαρακτήρας κινδυνεύει να πνιγεί και ο κίνδυνος του πνιγμού αποτελεί ουσιαστικά έναν τρόπο περάσματος από την εφηβική ηλικία στην ωριμότητα. Έτσι, καθίσταται δυνατή η κατανόηση των λανθασμένων κινήσεων του παρελθόντος, όπως η έλλειψη

¹³⁵ Στο ίδιο, σσ. 300-301, 271: Ο αδερφός του θύματος τραυμάτισε δύο από τους μαθητές και σκότωσε την αδερφή του Μικ, διότι θεώρησε ότι η παρέα των παιδιών που βρισκόταν στην παραλία την ημέρα του πνιγμού ευθυνόταν για τον πνιγμό του αδερφού του. Αν και η εισαγγελέας λίγο νωρίτερα είχε πειστεί ότι τα παιδιά δεν είχαν καμία ανάμειξη στο γεγονός.

ενδιαφέροντος για τον συμμαθητή που πάλευε εναγωνίως με τα κύματα και η μεταμέλεια για τις πράξεις που δεν έκαναν, όταν ο συμμαθητής τους κινδύνευε να πνιγεί, αγνοώντας τις εκκλήσεις του για βοήθεια:

λέγε! Αν γυρνούσε ο χρόνος πίσω, θα έμπαινες στη θάλασσα να τον ... τον... σώσεις; Μια κουρτίνα τραβήχτηκε πίσω από τα μάτια μου και ύστερα από τόσα χρόνια μπόρεσα επιτέλους να τα δω όαλ καθαρά. Η θάλασσα, ο ήλιος, η ακτή, τρεις έξω στη στεριά, ένας να παλεύει με τα κύματα, λόγια που ειπώθηκαν, αλλά που δεν, τι έγινε, τι δεν έγινε, τι θα 'πρεπε ... Τώρα ήμουν σίγουρος. Όμως εκείνο που ζητούσε αυτή εδώ τη στιγμή ο παλιός Μικ δεν ήταν η αναπαράσταση, το ποιος έφταιξε, η ομολογία μου. Άλλο ζητούσε: αν έχω μετανιώσει. Αν έλεγα «ναι» πως μετανιώνω για τότε, θα άπλωνε το χέρι να με σώσει. Αν όχι, θα με άφηνε να παραδέρνω με τα κύματα και ίσως να πνιγώ. Βρήκα τη δύναμη και είπα δειλά, άτολμα, πως «ναι». Για κάμποσο τίποτα, σιωπή. Ύστερα πήρα μια βαθιά ανάσα και φώναξα ένα «ναι!» που πρέπει να ακούστηκε μέχρι την ακτή. Ήταν λες και λυνόταν μέσα μου ένας κόμπος, να καθάριζε ένας βραχνάς. Σαν να είχα πει καθαρτικό και ξερνούσα τώρα ένας σβόλο από σκοτωμένο αίμα και ακαθαρσίες. Την ενοχή που τόσα χρόνια φώλιαζε μέσα μου και επώαζε ύπουλα κι αθόρυβα τα φιδάκια της. Έκανα μια προσπάθεια και πλησίασα ξανά την βάρκα. Έψαξα το χέρι του. Πήρε να με τραβάει επάνω. Ήμουν έτοιμος να σκαρφαλώσω στην κουπαστή, όμως δεν ξέρω τι μου ήρθε εκείνη τη στιγμή και, χωρίς να το περιμένει, τον άρπαξα από το μανίκι του ράσου και τον τράβηξα με δύναμη προς το μέρος μου. Την επόμενη κιόλας στιγμή βρέθηκε κι αυτός στην θάλασσα. Ήθελα να τον πνίξω; Να πνιγούμε μαζί; Ή να δηλώσω με αυτόν τον τρόπο πως το «ναι» που είπα ήταν αληθινό, ότι αν γινόταν να επαναληφθεί η σκηνή στις Πλάκες θα βουτούσα να σώσω τον

συμμαθητή μας; Όμως δεν ήμουν μονάχα εγώ ο φταίχτης. Θα 'πρεπε να ξέρει πως κι εκείνοι, ο Αχιλλάκος κι αυτός, ήταν υπεύθυνοι για τον πνιγμό. Θα μπορούσαν να με αγνοήσουν, να με κάνουν πέρα, να μπουν αυτοί στην θάλασσα και να τον σώσουν. Γιατί βρε, διάολε δεν το έκαναν; ... Το βλέμμα του είδα να γυαλίζει παράξενα. Προς στιγμήν φοβήθηκα μη με αρχίσει στις γροθιές ή με τη δύναμη που θυμόμουν από παλιά, με μια και μόνο πατητή με βυθίσει για πάντα κάτω απ' το νερό. Αλλά όχι. Πρώτα ένιωσα τα πόδια να γραπώνουν τα δικά μου, ύστερα τα χέρια του γαντζώθηκαν στους ώμους μου. Γύρω τα κύματα πάλευαν να μας χωρίσουν, μα δεν το κατάφεραν. Τόσο γερά με είχε κρατημένο, σχεδόν αγκαλιασμένο¹³⁶.

Κατά την γνώμη μας, στο βιβλίο *Γάλα Μαγνησίας* υπάρχουν στοιχεία από την ψυχαναλυτική θεωρία του Freud. Καταρχάς, ο τίτλος του βιβλίου θεωρούμε ότι ενέχει αναφορά στην θεωρία του οιδιπόδειου συμπλέγματος, διότι οι μαθητές του σχολείου δεν έχουν την αντρική φιγούρα με την οποία είναι δυνατόν να ταυτιστούν και φυσιολογικά να διέλθουν το συγκεκριμένο στάδιο. Ούτε οι υπεύθυνοι ιερείς ούτε ο εκπαιδευτικός μπορούν να διαδραματίσουν αυτόν τον ρόλο. Κατά τον Freud, η επιτυχής επίλυση του οιδιπόδειου συμπλέγματος συμβάλλει στην ορθή δόμηση της σεξουαλικής συμπεριφοράς¹³⁷.

Ο Freud θεωρεί ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις συχνά προκαλούν πόνο και γι' αυτόν τον λόγο οι άνθρωποι αποφασίζουν να απομονωθούν από τους υπόλοιπους ανθρώπους, για να προστατευθούν από την βίωση του πόνου. Ο απομονωμένος άνθρωπος – θα προσθέταμε και αποξενωμένος – πλάθει έναν άλλο κόσμο, ο οποίος είναι περισσότερο επιθυμητός στον ίδιο και λιγότερο αφόρητος. Όπως εμφανώς δηλώνει ο μεγάλος ψυχαναλυτής: «που η ευτυχία της ζωής, αναζητείται στην απόλαυση της ομορφιάς¹³⁸». Η συγκεκριμένη φράση θεωρούμε ότι αντικατοπτρίζει απολύτως την στάση του ενός μαθητή του οικοτροφείου, ο οποίος ως ενήλικος και

¹³⁶ Στο ίδιο, σσ. 307-308.

¹³⁷ Βλ. εδώ πιο πάνω, σσ. 15-16.

¹³⁸ Στο ίδιο, 15-16.

παρ' όλες τις οικογενειακές υποχρεώσεις, αποφάσισε να απομονωθεί στο Άγιον όρος σε μία καλύβα, από όπου ατενίζει την ομορφιά του πελάγους, δηλαδή του Μικ. Οι διαπροσωπικές σχέσεις του πρόσφεραν πόνο, καθώς η ευαίσθητη περίοδο της ζωής του, η εφηβεία στιγματίστηκε από ένα τραγικό γεγονός, τον πνιγμό του συμμαθητή του και ακολούθησαν και άλλα θύματα, ανάμεσά τους η αδερφή του. Πλέον, το φυσικό τοπίο είναι ο τόπος της απομόνωσης και της περισυλλογής για τον Μικ και την επιβαρυσμένη ψυχολογική του κατάσταση. Έτσι, στο Άγιον Όρος μέσα σε μία ψαροκαλύβα και ατενίζοντας το Αιγαίο πέλαγος, προσεύχεται αναζητά την πνευματική επαφή με το θείο, δημιουργώντας έναν νέο κόσμο για τον ίδιο λιγότερο επώδυνο¹³⁹.

Κατά τον Freud, ο πολιτισμός ευθύνεται σε έναν μεγάλο βαθμό για την αθλιότητα των ανθρώπων και προτείνει την επιστροφή σε πρωτόγονες καταστάσεις¹⁴⁰. Μάλιστα, υποστηρίζει ότι: «η απειλή που προέρχεται από τις πηγές του πόνου, ανήκει ακριβώς στον ίδιο τον πολιτισμό». Οι άνθρωποι δέχονται ως ανώτερο πολιτισμικά το καινούριο και πασχίζουν να ισοπεδώσουν το παλαιό, γεγονός που προκαλεί νεύρωση στον άνθρωπο¹⁴¹. Θεωρούμε ότι ο Μικ εκπροσωπεί την συγκεκριμένη διάσταση του πολιτισμού. Η ζωή σε μια οργανωμένη κοινωνία, όπως η αστική κοινωνία του Βόλου εξέγειρε τα πάθη των εφήβων και τους οδήγησε στην επίδειξη της αναληθσίας προς τον φίλο τους. Στην πορεία, επικράτησε ο νόμος της ζούγκλας, καθώς οι συγγενείας του πεθαμένου παιδιού, δίχως να περιμένουν την απονομή της δικαιοσύνης, πήραν τον νόμο στα χέρια τους και θέλησαν να αποδώσουν οι ίδιοι δικαιοσύνη, σκοτώνοντας στην ουσία όποιον έβρισκαν μπροστά στο οπτικό τους πεδίο. Ο ίδιος ο Μικ λόγω της επιθετικότητας και της βίας που βίωσε ως θύτης και θύμα οδηγήθηκε στην ψυχική κατάρρευση με συνέπεια να αδυνατεί να συμβιώσει με τους υπόλοιπους πολίτες και να οδηγηθεί στην φυγή, φεύγοντας ακόμη και από τους οικείους του, όπως είναι η σύζυγος και τα παιδιά του. Ο άνθρωπος, όπως διατείνεται ο Freud, πληρώνει το αντίτιμο της πολιτισμικής προόδου χάνοντας την ευτυχία, λόγω του αισθήματος της ενοχής, που τον κυριεύει στην περίπτωση των ψυχαναγκαστικών νεύρωσεων, ενώ σε άλλους τύπους νεύρωσης μένει στο

¹³⁹ Κ. Ακρίβος, *ό.π.*, σ. 300.

¹⁴⁰ Βλ. *εδώ πιο πάνω*, σσ. 15-16.

¹⁴¹ Στο ίδιο, σσ. 15-16.

ασυνείδητο¹⁴². Το τίμημα αυτό, ο Μικ καλείται να το πληρώσει, δεδομένου ότι στερείται καταρχάς, την κοινωνικότητα, η οποία συνάδει με τον ανθρώπινη φύση και δευτερευόντως την οικογένειά του. Έτσι, το φυσικό τοπίο αποτελεί για τον Μικ έναν τρόπο λύτρωσης και την εμβάπτιση σε μία νέα ζωή, στην οποία δεν υπάρχει η βία σε οποιαδήποτε μορφή και ο ψυχαναγκασμός, που προξενούν οι ενοχές στην ανθρώπινη ψυχοσύνθεση. Στην περίπτωση των εφήβων μαθητών, δυστυχώς ο χρόνος λειτούργησε εις βάρος τους, διότι επήλθε η ωριμότητα και η απόσταση από το γεγονός τους οδήγησε σε ορισμένα συμπεράσματα, βάσει των οποίων συνειδητοποίησαν την υπερβολή που επέδειξαν σ' ένα γεγονός, όπως η τιμωρία του πνιγμένου συμμαθητή τους και η έλλειψη της παρατηρητικότητας προς τις κινήσεις τους, η οποία μάλλον είναι προϊόν της αδιαφορίας τους για την κατάστασή του.

¹⁴² Στο ίδιο, σσ. 15-16.

Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία ασχοληθήκαμε με την έννοια του φυσικού τοπίου στο έργο του Κ. Ακρίβου. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερος ενδιαφέρον θέμα, διότι παρατηρούμε τον ρόλο του φυσικού τοπίου στην ψυχοσύνθεση του ανθρώπου και γενικότερα την επιρροή που ασκεί στην ζωή του.

Ανέκαθεν ο άνθρωπος ήταν συνδεδεμένος με την φύση, πράγμα που καταδεικνύεται με emphaticό τρόπο στα έργα του συγγραφέα, που μελετήσαμε στην παρούσα εργασία. Η ελληνική φύση με την ποικιλομορφία της και την ομορφιά της ασκεί επίδραση στον άνθρωπο διαμορφώνει την συναισθηματική και ψυχική του κατάσταση. Υπό αυτήν την έννοια το φυσικό τοπίο πάντα θα συνδέεται με τον άνθρωπο και θα εμπνέει τους καλλιτέχνες, όπως στην περίπτωση του Ακρίβου. Το φυσικό τοπίο είναι το πεδίο της λύτρωσης, της νοσταλγίας, του αναστοχασμού, του θανάτου, της ηρεμίας, του πόνου και της ανεμελιάς. Έτσι, αποκτά ζωή μέσω του ανθρώπου και γι' αυτό ο δεσμός του με αυτόν είναι άρρηκτος.

Στα έργα που μελετήσαμε το φυσικό τοπίο λαμβάνει διάφορες, δηλαδή γίνεται τόπος χαράς και ευτυχίας για τους ήρωες, αλλά συχνά μετατρέπεται σε τόπο άσχημων βιωμάτων, που αφήνουν ανεξίτηλες αναμνήσεις και άλλες φορές σε τόπο θανάτου. Οι θεωρίες που μελετήσαμε συμφωνούν σε ένα βασικό σημείο· ο άνθρωπος προσδίδει στο ίδιο το τοπίο την σημασία που αυτός θέλει αναλόγως, βεβαίως, τα βιώματα, τις εμπειρίες που έχει, την παιδεία του και την συναισθηματική κατάσταση, στην οποία βρίσκεται. Από την άλλη πλευρά, το φυσικό τοπίο προσδιορίζει την συμπεριφορά του ανθρώπου, όμως ο τρόπος και το μέγεθος του προσδιορισμού εξαρτάται από την ηλικία, το στάδιο ανάπτυξης του ανθρώπου και τους κανόνες της κοινωνίας εντός της οποίας ο άνθρωπος ζει. Το άτομο δέχεται από το φυσικό τοπίο μεγάλο αριθμό ερεθισμάτων, τα οποία οφείλει να τα επεξεργαστεί επιτυχώς, ειδάλλως υπάρχει ο κίνδυνος της ψυχικής και της φυσικής κατάπτωσης. Συνεπώς, η σχέση μεταξύ του ανθρώπου και του τοπίου είναι αλληλένδετη και η μια παράμετρος επηρεάζει την άλλη.

Την ανωτέρω διάσταση, δηλαδή την αλληλεπίδραση μεταξύ του ατόμου και του τοπίου την διαπιστώσαμε, μελετώντας τα έργα του Ακρίβου.

Ειδικότερα, στο έργο *Αλλάζει πουκάμισο το φίδι*, το φυσικό τοπίο λαμβάνει την μορφή που του προσδίδει ο κεντρικός χαρακτήρας του βιβλίου. Άλλοτε γίνεται νοσταλγικό, ενθυμούμενος τις όμορφες στιγμές που έχει ζήσει πριν χρόνια, άλλοτε

γίνεται απόκοσμο και ξένο, όπως το τοπίο στην Αδριανούπολη μετά την συζήτηση με τον Τούρκο υπάλληλο του χαμάμ. Άλλες φορές πάλι το τοπίο αποτελεί την αφορμή για την υπενθύμιση σημαντικών ιστορικών γεγονότων, που συντελέστηκαν στον συγκεκριμένο τόπο. Διαπιστώνουμε την διαλεκτική σχέση ανάμεσα στον κεντρικό χαρακτήρα και το τοπίο. Από την μία, ο κεντρικός χαρακτήρας νοηματοδοτεί το τοπίο αναλόγως των διαθέσεών του, από την άλλη το τοπίο μεταφέρει ερεθίσματα στον ήρωα.

Στο έργο *Τελευταία νέα από την Ιθάκη*, καταρχάς, παρατηρούμε μια αντίθεση ανάμεσα στα συναισθήματα των ηρώων και το τοπίο, όπως στην ιστορία με τον Κολοκοτρώνη, όπου ο λαμπρός ήλιος έρχεται σε αντίθεση με το σκοτεινό μπουντρούμι, όπου βρίσκεται φυλακισμένος ο αγωνιστής της Επανάστασης, αλλά και με τα συναισθήματά του, όπως όταν πληροφορείται τον θάνατο του γιού του, ενώ έξω ο ήλιος λάμπει. Βεβαίως, στο ίδιο έργο, το τοπίο συνδέεται με ευχάριστες αναμνήσεις των ηρώων από περασμένα χρόνια, όταν βρίσκονταν συντροφιά με αγαπημένα πρόσωπα.

Στο βιβλίο *Ποιος θυμάται τον Αλφόνς* η ζωή του κεντρικού χαρακτήρα είναι συνυφασμένη με την φύση, καθώς ο ήρωας επιλέγει να ζήσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του σ' ένα βουνό, κοντά στην φύση και μακριά από τον πολιτισμό. Μάλιστα, η ζωή του θα τελειώσει στο βουνό, καθώς επιλέγει να πεθάνει ανεβαίνοντας στην ψηλότερη κορυφή του χιονισμένου βουνού.

Στο *Κίτρινο ρώσικο κερί*, το τοπίο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις ζωές των ηρώων, διότι συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με την ζωή τους, δεδομένου ότι το έργο αναφέρεται στον εμφύλιο πόλεμο και τις μάχες που πραγματοποιήθηκαν στα βουνά και πρόκειται για τον εμφύλιο πόλεμο. Οι ήρωες δρουν μέσα στο τοπίο, με αποτέλεσμα αυτό να μετατρέπεται σε χώρο επιβίωσης, αλλά και να καθορίζει την υπόλοιπη ζωή τους, διότι οι πράξεις τους σημαδεύουν τις μετέπειτα επιλογές τους, όπως του κεντρικού χαρακτήρα, ο οποίος φεύγει στην εξορία, μεταβάλλοντας τις ζωές των αγαπημένων του προσώπων. Επίσης, το τοπίο χρωματίζεται από την συναισθηματική κατάσταση των ηρώων, άλλες φορές προκαλεί τον νόστο, ενώ σε κάποιες άλλες περιπτώσεις δημιουργεί στον άνθρωπο μια διάθεση ηρεμίας και ενδοσκόπησης.

Στο βιβλίο *Γάλα Μαγνησίας*, το φυσικό τοπίο λειτουργεί ως τόπος θανάτου, καθώς συνδέεται με τον πνιγμό του ενός μαθητή και από την άλλη, ως τόπος

απομόνωσης και περισυλλογής, όπως στην περίπτωση του Μικ, του ενός από τους συμμαθητές, ο οποίος εξαιτίας του θλιβερού γεγονότος και των συνεπειών που προξένησε, επιλέγει την απομόνωση στο Άγιον Όρος και την ζωή σε μία ψαροκαλύβα πάνω στην θάλασσα. Μέσα σε αυτό το τοπίο θεωρεί ότι θα έρθει σε επαφή με τον Θεό και θα βρει την γαλήνη, που δεν βρίσκει στην κοσμική ζωή.

Ολοκληρώνοντας, θα λέγαμε ότι ο άνθρωπος είναι τμήμα του φυσικού τοπίου και η επαφή του με αυτό συμβάλλει στην ολοκλήρωση του ως ψυχοπνευματική ύπαρξη.

Βασική βιβλιογραφία

- Κ. Ακρίβος, *Αλλάζει πουκάμισο το φίδι*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2013.
- Κ. Ακρίβος, *Γάλα Μαγνησίας*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2018.
- Κ. Ακρίβος, *Κίτρινο ρώσικο κερί*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2014.
- Κ. Ακρίβος, *Ποιος θυμάται τον Αλφόνς*, εκδ. Μεταίχμιο, 2010.
- Κ. Ακρίβος, *Τελευταία νέα από την Ιθάκη*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2016.

Δευτερεύουσα Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αριστοτέλης, *Μετά τα φυσικά*, μτφ. Β. Κάλφας, Εκδ: Πόλις, Αθήνα 2009.
- Αργυρίου, Α., *Η μεταπολεμική πεζογραφία. Από τον πόλεμο του '40 ως τη δικτατορία του '67*, τ. Α', Σοκόλης, Αθήνα 1988.
- Bachelard, G., *Η ποιητική του χώρου*, μτφ. Ε. Βέλτσου, Χατζηνικολή, Αθήνα 1982.
- Βώκος, Γ., Άρθρο, «Ο φιλόσοφος της νέας εποχής Η κριτική του καθαρού λόγου», στην εφημερίδα *Το Βήμα*, 25.04.2004, <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=15850>. Ανάκτηση 20/2/2020.
- Γρηγοροπούλου, Β., «Φύση και αγωγή στο Ρουσσώ», *Πολίτης* (1999), σσ. 31- 36.
- Γοσποδίνη, Α., *Πολεοδομία Ι: Αστικός Σχεδιασμός - Σημειώσεις*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος 1998.
- Φάρη, Φ., «Το τοπίο ως τόπος παραγωγής και τρόπος θέασης», στο *Αρχιτέκτονες*, τ. 45/2009.
- Freud, S., *Ο Πολιτισμός πηγή δυστυχίας*, μτφ. Γ. Βαμβάλης, Επίκουρος, Αθήνα 1994.
- Freud, S., *Νέες Εισαγωγικές Διαλέξεις για την Ψυχανάλυση*, μτφ. Κ. Τρικεριώτη, Επίκουρος, Αθήνα 1933.
- Heidegger, M., *Κτίζειν, Κατοικείν, Σκέπτεσθαι*, Μτφ. Γ. Ξηροπαϊδης, Πλέθρον, Αθήνα 2008.
- Κρανάκη, Μ., *Διαβάζοντας τον Φρόντ: Δέκα Μαθήματα για την Ψυχανάλυση*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2000.
- Κριαράς, Ε., *Μεσαιωνικά μελετήματα. Γραμματεία και γλώσσα*, Θεσσαλονίκη 1988.
- Λίποβατς, Α., *Κοινωνική Σκέψη και Νεωτερικότητα*, Σ.Μ. Κονιόρδος (επιμ.) Gutenberg, Αθήνα 2009.

- Long, A., *Η ελληνιστική φιλοσοφία: Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί*, μτφρ. Σ. Δημόπουλου & Μ. Δραγώνα- Μοναχού, ΜΙΕΤ., Αθήνα 1990.
- Μέντη, Δ., *Λεξικό της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα. Έργα. Ρεύματα. Όροι*, Πατάκη, Αθήνα 2007.
- Μουλλάς, Π., «Σκέψεις για την πεζογραφία μας». 1949-1967. *Η εκρηκτική εικοσαετία (10-12 Νοεμβρίου 2000)*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 2002.
- Περντετζή, Χρ., «Διερευνήσεις της έννοιας της αντίληψης του χώρου “Από τον τόπο στο τοπίο”», ερευνητική εργασία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ξάνθη 2013.
- Πολίτης, Λ., *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1978.
- Sarre, P., Pryce, R. & Hodgkiss, A., *Άνθρωπος και περιβάλλον 1*, Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Αθήνα 1987.
- Σταυρίδης, Στ., *Συμβολική σχέση με το χώρο*, Κάλβος, Αθήνα 1990.
- Συγκόλλιτου, Ε., *Περιβαλλοντική Ψυχολογία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.
- Σαχίνης, Απ., *Νέοι πεζογράφοι. Είκοσι χρόνια νεοελληνικής πεζογραφίας: 1945-1965*, Εστία, Αθήνα 1965.
- (<http://www.odyssey.com>). Ανάκτηση 1/3/2020.
- <http://www.greek-language.gr/>. Ανάκτηση 15/3/2020.

Ξενόγλωσση

- de Beistegui, M., *Thinking with Heidegger*, Indiana University Press, USA 2003.
- Glass D.C. και Singer, J.E., «Behavioral Aftereffects of Unpredictable and Uncontrollable Aversive Events: Although subjects were able to adapt to loud noise and other stressors in laboratory experiments, they clearly demonstrated adverse aftereffects», στο *American Scientist*, Vol. 60, No. 4 (July-August 1972), σσ. 457-465.
- Milgram, S., «The Experience of Living in Cities», *Science*, Vol. 167 (1970), σσ. 1461-1468.
- Pallasmaa, J., *The eyes of the skin*, Wiley-Academy, Great Britain 2005.